

Eğil Emirliği'nin Kısa Tarihçesi ve Eğil Emirlerine Ait Şecere Metninin Tercümesi

A Brief History of Eğil (Angel) Emirate and the Translation of the Family Tree Text of Eğil Emirs

*Yunus Emre Gördük**

Özet

Günümüzde Diyarbakır'a bağlı olan Eğil ilçesi eski çağlardan beri Güneydoğu Anadolu bölgesinin kültür ve medeniyet merkezlerinden biridir. Hz. Peygamber (sav.)'in amcası olan Hz. Abbas'ın soyundan olan ve bu bölgeye onbirinci yüzyılda Hakkari tarafından gelip yerleşen Pir Mansûr yöre halkını irşad eden maneviyat büyüklerindedir. Takriben on birinci yüzyılın sonlarında Pir Mansûr'un torunu Pir Bedir, yöre halkının ve özellikle de Eğil civarında yaşayan Mirdasi aşiretinin desteğini alarak Eğil Kalesi'ni fethetmiş ve burada bir emirlik kurmuştur. Gerek Mervaniler ve Selçuklular zamanında gerekse Osmanlı Devleti'nin sonlarına kadar yaklaşık sekiz asır Eğil'i Pir Bedir'in soyundan gelen emirler yönetmiştir. Bu çalışmada incelenen ve tercümesi yaptığımız tarihi iki vesika durumunda olan iki ayrı soy şeceresi metni, Eğil Emirlerinin Pir Mansûr'un ve dolayısıyla Hz. Abbas'ın soyundan geldiğini belgelemektedir. Seyyit Mustafa adına yazılıp tasdik edilen şecere yaklaşık on beşinci yüzyılın ilk yarısından; Hüseyin Paşa adına yazılıp tasdik edilen şecere ise on sekizinci yüz yılın başlarından kalmadır. Her iki şecere metninin ana muhtevası aynıdır.

Anahtar Kelimeler: Eğil Emirliği, Pir Mansûr, Pir Bedir, Seyyit Mustafa, Hüseyin Paşa, şecere.

Abstract

Eğil County (this county is attached to Diyarbakır city today) is the one of the culture and the civilization centres in the Southeast Anatolia since the ancient times. Pir Mansoor -one of spiritual and moral saints-one of descendants of the Prophet Mohammad's (blessing and peace be upon to him) Uncle Abbas (God bless him) came from Hakkari and settled in this region in the eleventh century. At the end of the eleventh century Pir Badr who was the grandson of Pir Mansoor conquered Eğil Castle with the support of local people particularly Mirdasi Tribe living in this area and established an emirate where the castle was conquered.

* Yrd. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü,
e-mail: yunusemre.gorduk@gmail.com

The Emirs belonging to the descendants of Pir Badr administered the Eğil region nearly eight centuries in the times of Marwanids, Seljukids and the Ottoman Empire. In this study we examined and translated two different shajara (the text of lineages pedigree) that certificated the Emirs of Eğil came from the generation of Pir mansoor and Abbas. The first shajara text dates back to around the first half of the fifteenth century, written and approved in the name of Sayyid Moustafa. The second shajara text is from the beginning of eighteenth century, written and approved in the name of Hussain Pasha. The main content of the text is the same in both shajaras.

Keywords: Eğil (Angel) Emirate, Pir Mansoor, Pir Badr, Sayyid Moustafa, Hussain Pasha, shajara (the text of lineages pedigree).

Eğil Emirliği'nin Kısa Tarihi

Mervânîlerin hüküm sürdüğü dönemde (984-1085) Kürt unsurlara mensup Humeydiye, Beşneviye, Zuzaniye (Zaza) ve Hakkariye kabilelerinin muhtelif kolları bölgenin her tarafına yayılmaya başlamış ve yörenin tamamında etnik bir değişim yaşanmıştır. O zamana kadar bölgede yaşayan halkın çoğunluğunun Rumca, Süryanice ve Ermenice gibi dilleri konuşan Hristiyanlar olduğu bilinmektedir. Söz konusu değişimle birlikte Kürtlerin ağırlığı hissedilmeye başlanmış, bu arada Arapça ve Kürtçe de bölgede yaygın bir şekilde konuşulan diller arasına girmiştir. Eğil Emirlerinin büyük dedesi Pir Mansûr da bölgeye bu değişimin yaşandığı bir zaman diliminde gelmiştir.¹

Kürt bölgelerinin tarihsel süreçteki hükümdarlarını konu edinen *Şerefnâme*'de, Hz. Abbas'ın neslinden olan ve Hakkâri bölgesinde yaşayan Pir Mansûr'un², sonradan Eğil Kalesi yakınlarındaki "Piran" (Şimdiki Dicle ilçe merkezi) köyüne gelip yerleştiği nakledilir.³ O civarda yerleşik bulunan ve daha sonra Eğil Kalesi'ne hakim olan aşiret ise, Kilâboğulları'nın önderi Mirdâs b. İdris b. Nusayr b. Cemil'e izafeten "Mirdâsi" diye adlandırılmıştır.⁴

¹ Nusret Aydın, *Diyarbakır-Eğil Hükümdarları Tarihi*, Avesta Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 35.

² Ebû'l-Berekât es-Süveydî (v. 1174/ 1760) *en-Nefhatü'l-Miskiyye* adlı eserinde Şam-ı Şerif bölgesinin meşhur zevâtından bahsederken Kürt Bölgesi'nden olduklarını belirttiği; Şeyh Hasan el-Muhâcirî, Şeyh Ali el-Harîrî, Molla Ali es-Sûrî, Abdullah b. Resûl ez-Zekî gibi zevâta beraber "Şeyh Hasan el-A'rac" adında bir zâttan da bahseder. (Bkz. Ebû'l-Berekât es-Süveydî, Abdullah b. Hüseyin b. Mur'î, v. 1174/ 1760, *en-Nefhatü'l-Miskiyye fi Rihletü'l-Mekkiyye*, Mecmau's-Sekâfi, Abu Dabi 1424, s. 281.) Bu zât çok yüksek ihtimalle Pir Mansûr'un babası olan ve inceleyeceğimiz şecere metninde "Seyyid Hasan el-A'rac" adıyla yer alan zâttır. Nitekim tarihsel süreçte "Şam" diye tabir edilen bölge, şimdiki Irak'ın ve Suriye'nin kuzeyiyle beraber Türkiye'nin Güney Doğu'sunu da içine alan geniş bir alanın adıdır.

³ Şeref Han, *Şerefnâme*, çev. M. Emin Bozarslan, Deng Yayınları, İstanbul 1998, s. 144.

⁴ Şeref Han, *Şerefnâme*, s. 145.

Mırdâs b. İdris'in oğlu olan "Esedü'd-Devle/Devletin Arslanı" lakaplı Sâlih b. Mırdâs el-Kilâbî'nin Halep Bölgesine hükmeden Mırdâsîlerin ilk hükümdarı olduğu ve hicrî 419 veya 420 yılında (milâdî 1039) vefat ettiği⁵ nazara alınır; Eğil bölgesinde varlığından bahsedilen Mırdâsî Aşireti'nin, Halep bölgesine hükmeden Mırdâsîlerin bir uzantısı olabileceği ortaya çıkmaktadır. Nitekim hem Halep-Eğil bölgelerinin coğrafi konumları hem de tarihsel veriler bu kanaati destekler niteliktedir. *Şerefnâme*'den naklen zikrettiğimiz bilgilere göre, Pir Mansûr ile Eğil bölgesine kadar yayılmış durumda olan Mırdâsîler arasında aslen bir kan bağının olmadığı ancak Mırdâsîlerin Pir Mansûr'a ve onun nesline derin bir sevgi ile bağlanarak onları kendilerine önder edindiği anlaşılmaktadır.

Nusret Aydın'ın Pir Mansûr'un doğum yılı olarak zikrettiği 378/989 yılı⁶, incelemiş olduğumuz şecere metninde geçen tarihî kayıtlara uygundur. Tarihî bir belge niteliğinde olan bu şecere metninde nakledilen kerâmet hadisesinden, Pir Mansûr'un Irak'ın Kuzeybatısında bulunan Sincar Dağı (Hakkâri bölgesi) civarında yaşamış olduğu ayrıca hadisenin hicrî 430/ milâdî 1049 yılında vukû bulduğu anlaşılmaktadır. Üstte zikredilen doğum tarihi itibarıyla Pir Mansûr, anlatılan bu kerâmet hadisesi sırasında altmış yaşındadır ve daha sonra Hakkâri bölgesinden gelerek Eğil yakınlarına yerleşmiştir. Bu husus Eğil halkının nesilden nesile aktardığı bir bilgi olarak da nakledilmektedir.

Yerleştiği bu bölgede ibadetle meşgul olan Pir Mansûr, yöre halkına da maneviyat yolunda rehber ve mürşid olmuş, o vefat ettikten sonra⁷ ise yerine oğlu Pir Musa geçmiştir. Babası gibi mutasavvıf olan ve Piran'da büyük bir dergah inşa eden Pir Musa gerek Mırdâsîler gerekse diğer aşiretler arasında meşhur olmuştur. Onun vefatından sonra postnişin olan Pir Bedir, babalarından kalma manevî hakimiyete maddî hükümdarlığı da eklemek üzere kardeşi Mırdâs

⁵ Bkz. İbnü'l-Adîm, Ömer b. Ahmed b. Hibetullah b. Ebî Cerâde el-Ukayli Kemâlüddîn (v. 660/ 1262), *Zübdetü'l-Haleb fî Tarîhi Haleb*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1996, s. 129-131; İbn Hallikân, Ebû'l-Abbas Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. Ebû Bekir el-Bermekî el-Erbilî, *Vefeyâtü'l-A'yan ve Enbâu Ebnâi'z-Zaman*, Dâru Sâdır, Beyrut, tsz., II, 487; İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kureşî el-Basrî ed-Dımaşkî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Dâru İhyâ'it-Türâsi'l-Arabî, 1988, XII, 34.

⁶ Nusret Aydın, *Diyarbakır ve Mırdasiler Tarihi*, Avesta Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 222.

⁷ Pir Mansûr'un kabri halen Diyarbakır'ın Dicle (eski adıyla Piran) İlçesi'nin Kocalan (eski adıyla Dire, Dêran) Köyü'ndedir. Pir Mansûr Türbesi üzerindeki kitabeye göre 1020(H)/1611(M) tarihinde inşa edilmiştir. Kitabede "Haza mescidu Mansûr bin Hüseyin" ibaresi geçmektedir. Bkz. İrfan Yıldız, "Diyarbakır'ın Dicle İlçesi'nde Yeni Tespit Edilen Kültür Varlıkları", *Uluslararası Katılımlı XV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, (19-21 Ekim 2011 Eskişehir), C. II. Anadolu Üniversitesi Basım Evi, Eskişehir, 2012, s. 883. Piran adı da Pir Mansûr ve Pir Musa'dan gelmektedir. Zazaca "Pirlerin memleketi" anlamındadır. Bkz. N. Aydın, *Diyarbakır ve Mırdasiler Tarihi*, s. 233.

Beyle birlikte müridânın, Mirdâsî Aşireti'nin ve bölgedeki diğer bazı aşiretlerin desteğini elde edip Eğil Kalesi'ni almış ve Eğil Emirligi'ni kurmuştur.⁸ Bu bakımdan yöre halkına liderlik yaparak Eğil Emirligi'ni kuranların Pir Mansûr'un torunları, bu emirliğin etnik açıdan ana unsurunun ise Mirdâsîler olduğu görülmektedir.

“el-Cezîre” diye anılan coğrafyanın bir bölgesi olan Diyar-ı Bekr M.S. 395-639 yılları arası Rumların hakimiyeti altında kalmıştır. İslam ordusu Diyar-ı Bekr bölgesinin günümüzde “Diyarbakır” olarak adlandırılan ve tarihî kaynaklarımızda “Amid” adıyla zikredilen merkezini ve civarını 639'da fethederek bölgeye hakim olmuştur.⁹ Yâkut el-Hamevî, “Âmid”den Diyar-ı Bekr Bölgesi şehirlerinin en büyüğü, en güzeli ve en meşhuru olarak bahsetmektedir.¹⁰ Söz konusu bölgeye dahil olan Eğil yöresi 908 tarihinde tekrar Rumların eline geçmiştir. Pir Bedir burayı fethetmeden önce nüfusun çoğunluğunun Rum, Ermeni ve Süryani olduğu tahmin edilmektedir. Eğil bu fetihten sonra günümüze kadar bir daha gayrimüslimlerin hakimiyetine girmemiştir.¹¹

Konuyla ilgili çalışmalara baktığımızda Eğil'in Pir Bedir tarafından fethinin muhtemel tarihinin şecere metniyle tutarlı olmadığı görülmektedir. Nusret Aydın, fetih tarihinin net olarak bilinmediğini bununla beraber 1030-1050 tarihleri arasında olduğunu belirtir.¹² Feyzullah Demirtaş ise fetih tarihini 1030 olarak tespit eder.¹³ Oysaki şecere metninde zikredilen Pir Mansûr'un kerâmet hadisesinin hicrî 430/ milâdî 1049 yılında vukû bulduğu belirtildiğine göre; Pir Mansûr'un torunu olan Pir Bedir'in yaptığı bu fetih, en iyimser ihtimalle on birinci yüzyılın sonlarında vuku bulmuş olmalıdır. Nitekim konuyla ilgili en eski tarihi belge elimizdeki şecere metnidir. Diğer kaynaklardaki bilgiler daha sonra tahminen ortaya konmuş olmalıdır.

Pir Bedir'in Eğil hakimiyeti fazla uzun sürmemiş, bir süre sonra kale Selçuklular'ın hakimiyetine geçmiştir.¹⁴ Eğil'den ayrılıp o sırada Mervanilerin hakimiyetinde ve Emir Hüsameddin'in yönetiminde olan¹⁵ Meyyafarkin (Silvan)'e giden Pir Bedir, Selçuklu komutanı Emir Artuk'un yaptığı kuşatma

⁸ Şeref Han, *Şerefnâme*, s. 144-145.

⁹ Bkz. el-Vâkıdî, Muhammed b. Ömer b. Vâkıd es-Sehmî el-Eslemî, *Fütûhu'l-Şam*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, II, 143-152; Ahmed b. Yahya b. Cabir b. Davud el-Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, Mektebetü'l-Hilâl, Beyrut, 1988, s. 172-181.

¹⁰ Şihabuddîn Ebû Abdillâh Yâkut b. Abdillâh er-Rûmî el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Büldân*, Dâru's-Sâdir, Beyrut, 1995, I, 56.

¹¹ N. Aydın, *Diyarbakır-Eğil Hükümdarları Tarihi*, s. 43.

¹² N. Aydın, *Diyarbakır-Eğil Hükümdarları Tarihi*, s. 43.

¹³ Feyzullah Demirtaş, Mirdasi Hükümdarları, 'Palu ve Eğil Hükümetleri' ve Çermik Beyliği, Sena Basım, İstanbul 2005, s. 39.

¹⁴ Bkz. Şeref Han, *Şerefnâme*, s. 144-145.

¹⁵ N. Aydın, *Diyarbakır-Eğil Hükümdarları Tarihi*, s. 50.

esnasında şehit olmuştur.¹⁶ (Bu savaşın 1087'de vuku bulduğu kaydedilmiştir.¹⁷ Söz konusu savaş aynı zamanda Mervanilerin de yıkılışı anlamına geldiğine göre Demirtaş'ın verdiği 1089¹⁸ tarihi hatalıdır.) Ne var ki onun şehadetinden bir süre sonra hamile olduğu anlaşılan hanımı dünyaya bir erkek çocuk getirmiştir.¹⁹ Pir Bedir'in Belkîze isimli eşinin, Eğil Kalesi'nden Dicle Nehri'nin öte yakasındaki Metmur Köyü'ne kaçınılarak koruma altına alındığı; doğum öncesi Pir Bedir'in taraftarlarının Dicle'nin kenarına inerek karşı taraftakilere seslendikleri ve durumu sordukları nakledilir.²⁰ Çocuğun erkek olmasını umutla bekleyen aşiret halkı, erkek çocuk müjdesiyle ve kendi aralarında tespit etmiş oldukları parolayla "Çok şükür Hudâ'ya istediğimizi bulduk" diyerek nehrin karşı tarafına seslenmiştir.²¹ "Emir Bulduk" adı verilen bu çocuğun nesli daha sonra "Buldukânîler" veya "Buldukânî Emirleri" diye anılmıştır.²²

Aydın'a göre, aşiretin neden Türkçe konuştuğu tam olarak bilinmemekle beraber, bölgedeki Selçuklu etkisinden kaynaklanmış olabileceği ihtimal dahilindedir.²³ Demirtaş ise, Türkçe seslenen bu kişinin, konakta çalışan Türk asıllı bir kişi olması ihtimalinin daha makul olduğu üzerinde durur.²⁴ Kanaatimizce söz konusu hadisede Türkçe seslenildiğine dair rivayet, sadece seslenen kişinin Türkçe konuştuğunu değil bu dili anlayan ve konuşan birçok insanın var olduğunu belki de aşiretin hâkim unsurunu bu insanların oluşturduğunu göstermektedir. Türkçe "bulmak" fiilinin birinci çoğul şahıs kipi olan "bulduk" kelimesine izafeten çocuğa "Bulduk" isminin verilmesi ve onun soyundan gelen beylerin "Buldukânî Emirleri" diye anılması da bu ihtimali güçlendirmektedir.

Annesi, doğum yaptıktan hemen sonra vefat eden, aşiretin ileri gelenleri tarafından ihtimamla büyütülen ve ergenlik çağına gelince beylik makamına getirilen Emir Bulduk'un²⁵ miladi 11. yüzyıl sonları ile 12. yüzyıl başlarında yaşamış olduğu anlaşılmaktadır.²⁶ Emir Bulduk'tan sonra Emir İbrahim, ondan sonra ise Emir Muhammed Eğil Beyliği'ne getirilmiştir. Emir İbrahim

¹⁶ Bkz. Şeref Han, *Şerefnâme*, s. 146.

¹⁷ N. Aydın, *Diyarbakır-Eğil Hükümdarları Tarihi*, s. 52.

¹⁸ F. Demirtaş, *Mirdasi Hükümdarları*, s. 39-40.

¹⁹ Şeref Han, *Şerefnâme*, s. 146.

²⁰ N. Aydın, *Diyarbakır ve Mirdasiler Tarihi*, s. 245-246.

²¹ Eserin çevirisini yapan M. Emin Bozarslan, *Şerefnâme*'de bu cümlenin bizzat Türkçe olarak geçtiğinin altını çizmektedir. Bkz. Şeref Han, *Şerefnâme*, s. 146 (dipnot).

²² Bkz. Şeref Han, *Şerefnâme*, s. 146-147; Aydın, *Diyarbakır ve Mirdasiler Tarihi*, s. 245-247; F. Demirtaş, *Mirdasi Hükümdarları*, s. 38-40.

²³ N. Aydın, *Diyarbakır-Eğil Hükümdarları Tarihi*, s. 58.

²⁴ F. Demirtaş, *Mirdasi Hükümdarları*, s. 40.

²⁵ Şeref Han, *Şerefnâme*, s. 147.

²⁶ İrfan Yıldız, *Eğil'in Kültürel Mirası*, Diyarbakır Valiliği Kültür Sanat Yayınları:7, Diyarbakır 2012, s. 18.

zamanında Mirdâsî hükümdarlarının “Pir” lakabını terk ettikleri, onun yerine aslı Arapça olan “Emir” ve bunun kısaltması olan “Mir”i kullandıklarını görmekteyiz.²⁷ Daha sonraları “Mir”²⁸ kelimesi, yerini Türkçe karşılığı olan “Bey”e bırakmış ve bu soydan gelenler günümüze kadar “Eğil Beyleri” olarak anılmıştır.

Emir Muhammed zamanında emirliğin sınırları kuzeyde Palu ve Harput, güneyde Karacadağ ve Diyarbakır, doğuda Hani ve Lice sınırı batıda ise Çermik’e kadar genişlemiştir.²⁹ Emir Muhammed’in vefatından sonra aşiretin yaşadığı topraklar üç oğlu arasında paylaşılmıştır. Emir Timurtaş, Bağın Kalesi ve civarını yönetmiştir, Palu emirleri bu zatın soyundandır. Berdinç Kalesi ve Çermik bölgesini Emir Hüseyin idare etmiştir, Çermik emirleri bu zatın soyundan gelmektedir. (Bazılarına göre Emir Hüseyin Emir Muhammed’in oğlu değil amcazâdesidir.) Eğil Emirliği’ne ise Emir İsa getirilmiştir ve Eğil beyleri bu zatın torunlarıdır.³⁰

Emir İsa’dan sonra yönetime babadan oğula intikal etmek suretiyle Devletşah Bey, Emir İsa, Şah Muhammed Bey ve Kâsım Bey gelmiştir. Akkoyunlu Hükümdarlığı tarafından komutan tayin edilen Kâsım Bey, aynı zamanda hükümdar çocuklarına eğitim de vermiştir. Bu nedenle Lala Kâsım diye tanınmıştır.³¹ Akkoyunlularla Eğil Mirdâsî Emirleri arasındaki kuvvetli ilişkide Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan’ın 1442’de Devletşah Bey’in kızı ile yaptığı evliliğin³² büyük katkısı olduğu anlaşılmaktadır.

Şah İsmail 913/1508 tarihinde Diyarbakır’ı istila ettiği zaman Lala Kâsım’ın ona biat etmediği ve boyun eğmediği bilinmektedir. Bunun üzerine Şah İsmail Eğil Kalesi’ni işgal etmiştir. Lala Kâsım ise Çaldıran Savaşı’ndan sonra Yavuz Sultan Selim’in yardımıyla, yedi yıl Safevî egemenliğinde kalan Eğil’i tekrar geri almış ve eski görevini sürdürmüştür. Lala Kâsım’ın erkek evladı olmadığı için, vasiyeti üzere yönetim kardeşinin oğlu Murad Bey’e geçmiştir. Bu göreve Kanûni Sultan Süleyman zamanında Osmanlı Devleti tarafından resmen atanan İsa oğlu Murad Bey, amcası Lala Kâsım’ın kabri yakınında büyük bir imaret, han ve konak yaptırmıştır. Bu hayır imareti “Han-ı Şerbatın” diye bilinmektedir. Murad Bey’den sonra onun oğulları Ali Han ve Kâsım peş peşe Eğil hükümdarı olmuş, Kâsım Bey (ö. 973/1566) ardında Cafer ve Gazanfer adında iki çocuk bırakarak vefat etmiştir.³³

²⁷ N. Aydın, *Diyarbakır ve Mirdasiler Tarihi*, s. 248.

²⁸ “Mir” kelimesi, “Baş, kumandan, amir, bey, emir” gibi anlamlara gelmektedir. Bkz. Türk Dil Kurumu, *Büyük Türkçe Sözlük*.

²⁹ N. Aydın, *Diyarbakır-Eğil Hükümdarları Tarihi*, s. 59.

³⁰ Şeref Han, *Şerefnâme*, s. 147-148; Demirtaş, *Mirdasi Hükümdarları*, s. 43-45.

³¹ Şeref Han, *Şerefnâme*, s. 148.

³² Bkz. N. Aydın, *Diyarbakır ve Mirdasiler Tarihi*, s. 276.

³³ Şeref Han, *Şerefnâme*, s. 148-149.

Şerefnâme'nin müellifi (Şerefüddin) Şeref Han (ö. 1604), eserinde Cafer Bey b. Kâsım Bey'i şöyle tarif etmektedir:

*“Sultan Selim Han II.’nin çıkardığı ferman gereğince, küçük yaşta Eğil hükümdarlığı görevine getirilerek taltif edilmiştir. Şimdi, içinde bulunduğumuz 1005 (m. 1597) tarihinde hükümdarlığının üzerinden yirmi beş yıl geçmiş bulunmaktadır ve o zamandan beri büyük bir yetenekle o ülkeyi yönetmektedir.”*³⁴

Böylelikle *Şerefnâme*'nin yazıldığı tarihlerde görev başında olduğu anlaşılan Cafer Bey, Şeref Han'ın bahsettiği son Eğil Emiri'dir.

1701 yılında II. Kâsım Bey, 22 Şubat 1737 tarihinde ise Diyarbakır Valisi Muhammed Paşa'nın arzı ile Muahmmmed Bey Eğil Beyliği'ne tevcih etmiştir. Yaklaşık bir yıl sonra 21 Ocak 1738 tarihinde serasker Ahmed Paşa'nın iltiması ile İbrahim Bey, 28 Temmuz 1739 ve 7 Ağustos 1739 tarihli ibka emirleri ile de tekrar Muhammed Bey “Eğil Beyliği” görevine devam etmiştir.³⁵

Tanzimat Dönemi'nde birlik idaresi kaldırılıp vilayetler kurulunca, 1869'da yayınlanan ilk Diyarbakır Salnamesi'nde; Eğil Bucağı sancak olan Ergani Madeni (Maden) ilçesine bağlanmıştır. Maden İlçesi Hamit Sancağı'na, bu sancak da Diyarbakır İli'ne bağlanmıştır. 1883 tarihli Diyarbakır Salnamesi'ne göre Eğil Bucağı sancak olan Ergani Madeni'ne, bu sancak da Diyarbakır İli'ne bağlıdır.³⁶

1900-1924 arası Eğil Bucağı, Maden Sancağı ilçe merkezine bağlı olarak gösterilmektedir. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde, Diyarbakır'de merkez dahil olmak üzere toplam 5 ilçe varken, 4 Ocak 1931 tarihinde Bismil ve Eğil bucaklarına da ilçelik verilmiştir. Ne var ki 1939 yılında ilçelik hakkı Dicle'ye verilince, Dicle'nin adı Eğil, Eğil'in adı Dicle olarak değiştirilmiş ve Eğil bucak haline getirilmiştir. 1950 yılında isimler düzeltilmiştir. 1957'de Dicle'den ayrılarak Diyarbakır il merkezine bağlanmış olan Eğil, ilçe teşkilatına ise ancak 1988 yılında kavuşabilmiştir.³⁷

Eğil emirlerinin statüleri değişse bile Osmanlı Devleti'nin son zamanlarına ve Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar bu bölgede çeşitli şekillerde yöneticilik görevini yürüttükleri bilinmektedir. Yörede “Eğil Beyleri” diye bilinen nesil günümüze kadar çoğalarak devam etmiştir. Bu nesle mensup olan ve halen Diyarbakır çevresinde ve Türkiye'nin çeşitli yerlerinde yaşayan; Abbasioglu, Arslanoğlu, Aydın, Ayyıldız, Akboz, Efe, Eğilli, Evsen, Gökay, Gördük, Güneş, İpek, Karakaş, Karakoç, Konuksever, Tatal, Öcal, Yılmaz ve Yüce gibi birçok değişik soyadı taşıyan aileler bulunmaktadır.

³⁴ Şeref Han, *Şerefnâme*, s. 149.

³⁵ Orhan Kılıç, *18. Yüzyıl Yarasında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı-Eyalet ve Sancak Tercihati*, Elazığ, 1997; İ. Yıldız, *Eğil'in Kültürel Mirası*, s. 19.

³⁶ İ. Yıldız, *Eğil'in Kültürel Mirası*, s. 19.

³⁷ Ali Menteş, *Diyarbakırlılar Rehberi-III*, İstanbul 1988, s. 56-58; İ. Yıldız, *Eğil'in Kültürel Mirası*, s. 19.

Güneydoğu Anadolu'da Kurulan Kürt Emirlikleri Ve Bunların Yönetim Şekli

Sultan Alparslan (ö. 1072)'ın Malazgirt Zaferi'ni izleyen dönemde günümüzde Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu adlarıyla anılan coğrafyada hüküm sürmekte olan Kürt emirlikleri mevcuttu. Bunlar: Erdelen, Hakkari, İmadiye (Behtinan); Cezire, Bitlis, Eğil (Mirdâsî); Çemişgezek, Sason, Hizan, Kilis, Şirvan, Sividi, Süleymani, Sohran, Baban, Mekri, Bıradost, Mahmudiyan, Dınbılı, Kelhur, Bane, Zengine ve Pazuki Emirlikleridir.³⁸

Sonraki dönemde Safevî Devleti'nin kurucusu ve ilk hükümdarı olan Şah İsmail (ö. 1524)'in bölgedeki egemenliğine karşı söz konusu Emirlikler İdris-i Bitlisî (ö. 1520)'nin öncülüğünde Osmanlı Devleti ile ittifak etmeye karar vermiş ve yirmi beş Kürt beyinin imzaladığı ittifak kararını, kendilerinin bir nevi temsilcisi olan Cimşit Bey Amasya yakınlarında Yavuz Sultan Selim (ö. 1520)'e takdim etmiştir.³⁹ Bazı araştırmacılar Kürt Beyleri ile Osmanlı Devleti arasında yapılan bir ittifak akdinin maddelerinden söz etmektedir.⁴⁰ Ancak gördüğümüz kadarıyla Osmanlı Tarihi ile ilgili belgelerde ve akademik çalışmalarda bu şekilde bir akdin maddelerine dair bilgi bulunmamaktadır.

Kürt Beylerinin Osmanlı Devleti'yle ittifak ettiği süreçte İdris-i Bitlisî ile birlikte, Yavuz'un Diyarbekir Beylerbeyliği'ne tayin ettiği Bıyıklı Mehmet Paşa da önemli rol oynamıştır.⁴¹ Neticede bir diğerinin üstünlüğüne asla tahammül edemeyen, başına buyruk hüküm süren ve Hoca Sadettin Efendi'nin deyişiyle "kelime-i tevhitte başka hiçbir konuda anlayamayan"⁴² bu Emirlikler belki de ilk defa Şii Safevîlerin işgal tehlikesine karşı bir araya getirilmiştir.⁴³ Nitekim Şah İsmail'e karşı kazanılan Çaldıran Zaferi'nde tamamen Sünnî olan Kürt ve Türkmen Beylerinin büyük yardımları olmuştur. Kürt ve Türkmen Beyleri, "istimâlel" ile, yani kendi meyil ve arzularıyla Osmanlı Devleti'ne itaat etmenin

³⁸ Bkz. Şeref Han, *Şerefnâme*, s. 74-265; F. Demirtaş, *Mirdasi Hükümdarları*, s. 5.

³⁹ Ahmet Akgündüz, *Güneydoğu Meselesi ve Çözüm Yolları*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1996, s. 34-35; F. Demirtaş, *Mirdasi Hükümdarları*, s. 14.

⁴⁰ Akdin şu hususları içerdiği ifade edilmektedir: a) Osmanlı, Kürt Emirlikleri'nin özerkliğini tanıyacaktı. b) Kürt emirliklerinde yönetim babadan oğula geçerek devam edecek ve bu konuda padişahın ferman çıkacaktır. c) Kürtler Osmanlı'ya bütün savaşlarda yardım edecektir. d) Osmanlı, Kürtleri dış saldırılara karşı koruyacaktır. e) Kürtler, devlete verilmesi gereken her türlü vergiyle mükellef olacaktır. f) Bu akit Sultan Selim Han ile Kürt emirleri arasında 1514 tarihinde imzalanmıştır. Bkz. F. Demirtaş, *Mirdasi Hükümdarları*, s. 19.

⁴¹ Abdurrahman Şeref Efendi, *Osmanlı Devleti Tarihi-I*, Kaynak Yayınları, İzmir 1995, s. 147-148.

⁴² Bu hususu Kürt Beyleri de Sultan'a yazdıkları arzıda ifade etmişlerdir. Bkz. Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tablilleri/ Yavuz Sultan Selim Devri Kanunnameleri*, c.3, FEY Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 205-206.

⁴³ F. Demirtaş, *Mirdasi Hükümdarları*, s. 16.

zaruretini anlamışlardır. Çünkü Osmanlı Devleti, hâkim olduğu bölgelerde sömürgecilik mantığıyla değil İslam'ın adaletiyle hükmediyordu. Dolayısıyla kendileri de Sünnî olan bu beylikler, bölgedeki Şîi tehlikesine karşı tedbir almaya çalışan Sünnî Osmanlı Devleti'ne iltihak etmekle bir şey kaybetmiş değil, aksine çok şey kazanmış olacaktır.⁴⁴

Başta Bitlis Hâkimi Şerefüddin Bey, Hizan Meliki Emir Dâvud, Hısn-ı Keyfa Emîri Eyyûbilerden II. Halil ve İmâdiye Hâkimi Sultan Hüseyin olmak üzere 25-30 civarı Kürt Beyi (Ümera-i Ekrâd) Osmanlı Devleti'ne itaat arzularını Padişah'a ilemişlerdi. Şah İsmail'in Diyarbekir muhasarası için gönderdiği orduyu Konya Beylerbeyi Hüsrev Paşa kumandasında ve İdris-i Bitlisî'nin teşvikiyle toplanan on bin kişilik gönüllü birliklerle hezimete uğratan Kürt beyleri; muhasara esnasında yardım talep etmek ve Osmanlı'ya iltihak etmeden huzur bulamayacaklarını ifade etmek gayesiyle Yavuz Sultan Selim'e bir arıza göndermişlerdi.⁴⁵ Bu arızanın (Arz-ı Hal-i Ümerâ-i Ekrâd) orijinal metninden bazı kısımlar şöyledir:

Cân-u gönülden Sultan-ı İslam'a bi'at eyledik ve Kızılbaş-ı zâbiru'l-ilbaddan teberri eyledik. Memâlik-i Kürdistan ki, bir aylık yola karîb memleketlerdir, bid'ât ve dalâlet-i Kızılbaş kaldırıp gerii âyin-i Sünnet-i Cemâ'at ve Mezheb-i Şâfiî 'yi icrâ eyledik... Sultan-ı İslam'ın Alâü'd-Devle memleketine avdetleri mesmûmız oldu; müttefikü'l-kelem olub dâ'i-i devletleri olan Mevlâna İdris'i rikâb-ı kâmyâblarına gönderdik. Cümlemiz'in matlûbı budur ki: Bu muhlis bendelere takviye ve imdad buyurular. Zira ki bizim mesâkîn ve bilâdımızın Kızılbaş'a kurb-i civarı vardır; belki muhtelittir... on dört sene bizimle aşîm cenk-ü cidâl ederler. Mücerred Sultan-ı İslam'a muhabbet üzere olduğumuz için. Eğer bu tâife-i pâk-i i'tikâdî ol zalimlerin cevri sitemlerinden halâs-ı inâyetleri olmazsa, kendümüz istiklâl üzere ol kavme mukavemete tâkat edemeyüz; Zira ki Ekrâd-ı Müllâk tavâif ve akevâm ve aşâir müttefikleriz. Sair hususlarda birbirimizce mutâbaat mümkün değildir. Sünnetullah böyle câri olmuştur. Lakin ümidvâriz ki, Hüdavendigârdan imdâd olursa, Bilâd-ı Irak-ı Arab ve Acem ve Azerbeycan'dan ol sitemkârların elleri kesilüb intizâ' oluna. Husûsan Amîd-i mabsûre ki, kilid-i fütûh-ı Memâlik-i İran ve pây-ı tabt-ı Selâtin-ı Bayındırhânîdir, şimdi bir yıldır ki, ol şebirin abalisi Sultan-ı İslam'ın merhameti ümidiyle mabsur-ı leşker-i Kızılbaş'dır ve elli binden müteccâviz nüfus anda belâk olmuştur... Bâki ferman Dergâh-ı Muallâ'nındır.⁴⁶

Bu arızanın takdimiyle resmen başlayan ittifak hareketi ve büyük âlim İdris-i Bitlisî tarafından Padişaha yapılan telkinlerin neticesinde, şimdiki Doğu ve Güney Doğu bölgelerinin tamamı bir iki ay içinde Osmanlı Devleti'ne iltihak etmiştir.⁴⁷ Hoca Sadettin Efendi, bu süreci *Tâcu't-Tevârih*'inde şu cümlelerle ifade eder:

⁴⁴ Bkz. A. Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri / 3. Kitap*, s. 204.

⁴⁵ Bkz. A. Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri / 3. Kitap*, s. 205-206.

⁴⁶ A. Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri / 3. Kitap*, s. 205-206.

⁴⁷ Bkz. A. Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri / 3. Kitap*, s. 204.

...Sincar, Telâfer, Ergani, Siverek ve Birecik kaleleri de Padişahın uğuru bereketiyle alınıp Diyarbekir kaleleri tümiyle Osmanlı Yönetimi'ne girdi. Bütün Kürt toprakları Osmanlı ülkelerinden sayılmakla, tepelenesice düşmanın geliş kapısı Tanrı'nın destekleyici elinin ayasıyla örtülüp Urmi, Eşni ve Erbil sınırından Çemişgezek ve Arapgir ötesine varınca ki, bir aylık yoldur, Osmanlı Devleti'ne bağlanıp, beyleri ve hakimleri ol kulağı küpelinin kulu ve atı örtüsünü taşıyan köleleri oldular. Sözü edilen toprakların bu yöntemle alındığı haberi Dersaadet'e⁴⁸ duyurulunca, Padişahın lütf denizî dalgalanıp Diyarbekir Beylerbeyi olan Mehmet Paşa'ya altın ve gümüşten emel kesesine sığmaz pek çok para gönderildi. En güzel giysi ve eşyadan da ölçülemez, sayılamaz sayıda parçalar lütfedip, bir de pek ağır bir hil'at ihsanıyla onu başlara taç eyledi. Diyarbekir Beylerine, Kürt hâkim ve meliklerine dağıtılması için yirmi beş yük akçe, beş yüz zerrin kumaştan yapılmış giysi, on yedi de bezeli sancak yolladı. Molla İdris (İdris-i Bitlisi) ise değerli hizmetleri karşılığında padişahlara layık armağanlarla sevindirildi. Padişahın yakın ilgisini görmekle ögünç buldu.⁴⁹

Üstteki metinden anlaşıldığı üzere Kürt bölgelerinin yöneticileri, “Bey”, “Hâkim” ve “Melik” gibi unvanlarla anılmaktadır. Yavuz Sultan Selim, söz konusu birliğin kurulmasına öncülük ettiği için İdris-i Bitlisi'ye ve Bıyıklı Mehmet Paşa'ya hil'at, bahşış ve kılıçlar hediye ederek ödüllendirmiş ayrıca Kürt beyleri için yirmi beş yük akçe, beş yüz hil'at ve on yedi sancak ihsan buyurmuştur.

Bunların yanı sıra Bıyıklı Mehmet Paşa'ya, gerektiğinde doldurulup dağıtılmak üzere boş fermanlar gönderilmiştir. O da İdris-i Bitlisi'nin tavsiyelerine göre ve yapılan antlaşmaya uygun olarak bölgedeki idâri yapılanmayı oluşturmuştur.⁵⁰ Söz konusu yapılanmaya göre Diyarbekir Eyaleti Doğu Anadolu'nun merkezi haline getirilmiştir.⁵¹ Padişah'ın bu hususları içeren fermanının ilgili kısmı ise şöyledir:

...Molla Hakimiüddin İdris, Yüce Allah senin olgunluklarını sürdürekesun. Bu üstün padişahlık buyruğu sana ulaşacak, bilesin ki şimdiki halde mutlu kapıma mektubun iletildi. Senden umulan ve boynuna borç olan işi güzelce yapman, doğruluk ve bağlılıktaki aşırı tutumun gereğince Diyarbekir ilinin tümünden ele girmesine neden olduğun bildirilmiş. Yüzün ağ olsun... Diyarbekir yöresinde size inanarak gelen beylerin bağlılıkları ve iyi niyetleri karşılığı hizmetlerindeki başarıları ve

⁴⁸ Eserde “Mutluluk kapısı” diye tercüme edilmiş olan isim İstanbul anlamına gelen “در سعادت/Dersaadet” ismidir. Biz orijinal ismi kullanmayı tercih ettik.

⁴⁹ Hoca Sadettin Efendi, *Tâcu't-Tevârih*, IV, Yalınlaştıran: İsmet Parmaksızoğlu, KB Yayınları, Ankara, 1992, 270-271.

⁵⁰ Cabir Doğan, “XVI. Yüzyıl Osmanlı İdari Yapısı Altında Kürt Emirlikleri ve Statüleri”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs 2011, Sayı: 23, s. 34.

⁵¹ Nejat Göyünç, “Diyarbekir Beylerbeyliği'nin İlk İdari Taksimatı”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, sayı: 23, İstanbul 1969, s. 23-24; Orhan Kılıç, “XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması”, *Osmanlı*, VI, YT Yayınları, Ankara 1988, 296.

yeterliliklerine göre ol ilde verilen ve atanılan sancakların ve beylerin durumları, ad ve sanları, değerleri senin bilgінде olduğundan, devleti süregelsin Diyarbekir Beylerbeyi Mehmed'e nişân-ı şerifimle damgalı beyaz, şanlı hükümler gönderildi. Gerekir ki ol yörede her beye verilen ilin durumu ve ne yönde atandığı, ol beylerin ad ve sanları, değerleri ne biçimde olmak yerinde ise beratları düzenlenip yazıviresiz. Ol yazılmış beratların ve örneklerini ve tumarların sayısını da bir deftere geçirip yüce eşliğime gönderesiz ki, bunda da saklanub her özellikleri anlaşılabilir... Ol beratlardan başka istimâletnameler gönderilmesi gereken beyler için beyaz nişanlı kağıtlar iletildi. Anlar dahi her beye ne biçimde istimâletname gönderilmek uygun ise yazılıb in'amları birle gönderile...⁵²

Osmanlı Devleti tarafından yapılan idarî düzenleme itibariyle Kürt bölgelerinde ortaya üç tip sancak çıkmıştır. Bunlar klasik Osmanlı sancakları, yurtluk-ocaklık sancakları ve hükümet sancaklarıdır. Yurtluk-ocaklık sancaklarıyla hükümet sancaklarına aynı zamanda “emirlik” denmiştir.⁵³

Diyarbekir Eyaleti'nin kuruluş tarihi 921/1515'tir ve ilk beylerbeyi de Bıyıklı Mehmet Paşa'dır.⁵⁴ Eyalet ilk başta on dokuz sancağa ayrılmıştır. Bu sancaklardan, Paşa Sancağı olan Amid (Diyarbekir Merkezi), Mardin, Sincar, Ruha (Urfa), Bircik, Siverek, Çermik, Ergani, Harput, Arapkir ve Kığı olmak üzere on bir adedi Padişah'ın tasarrufunda olan klasik Osmanlı sancağıydı.⁵⁵ Kalan sekiz adedi ise klasik sancaklardan bazı ayrıcalıkları olan “yurtluk ve ocaklık” diye anılan sancaklardı. Başlangıçta (1518) sekiz adet olan bu sancaklar 1540 yılında on bire 1580 yılında ise kırk altıya çıkmıştır. İlk onbiri şunlardır: Mazgirt, Sağman, Çapakçur, Kulp, Tercil, Mihraniye, Atak, Pertek, Gürgil, Kurdikan ve İmadiye.⁵⁶ Bölgede bunlardan ayrı olarak doğrudan doğruya Padişah'a bağlı “Hükümet” sancaklar kurulmuştu. Eğil, Palu, Genç, Cizre, Hasankeyf ve Hazro iç işlerinde tamamen bağımsız, tumar ve zemati olmayan ancak sefer esnasında devlete asker veren hükümet sancaklardandı.⁵⁷

Netice itibariyle zaman içinde söz konusu sancakların sayı ve statü açısından değişkenlik gösterdiği anlaşılmaktadır.⁵⁸ Örneğin 928/1521 tarihli

⁵² Hoca Sadettin, *Tâcu't-Tevârib*, IV, 271-272.

⁵³ C. Doğan, “XVI. Yüzyıl Osmanlı İdari Yapısı Altında Kürt Emirlikleri ve Statüleri”, s. 34; Hakan Özoglu, *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2005, s. 77.

⁵⁴ A. Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri/3. Kitap*, s. 197.

⁵⁵ Mehmet Emin Üner, “Osmanlı Yönetiminin İlk Yıllarında Diyarbekir Eyaleti'nin İdarî Yapılanmasında Sürd Sancağı”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Nisan 2011, Sayı: 191, s. 59-60; F. Demirtaş, *Mirdasi Hükümdarları*, s. 22-23.

⁵⁶ M. E. Üner, “Osmanlı Yönetiminin İlk Yıllarında Diyarbekir Eyaleti...”, s. 60; F. Demirtaş, *Mirdasi Hükümdarları*, s. 22.

⁵⁷ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuk Tablilleri*, OAV Yayınları, İstanbul 1991, V, 439-440; C. Doğan, “XVI. Yüzyıl Osmanlı İdari Yapısı Altında Kürt Emirlikleri ve Statüleri”, s. 35; F. Demirtaş, *Mirdasi Hükümdarları*, s. 23-25.

⁵⁸ Bkz. A. Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri/3. Kitap*, s. 197-198.

*Bayezid Velîyyüddin Efendi, No: 1969, Vrk. 118/a-B'deki livâ listesinde “Elviye-i Vilâyet-i Diyarbekir Ma'a Kürdistan” başlığı altında şu sancaklar sayılmıştır: Kara Amid, Mardin, Harput, Birecik, Musul, Ruba, Kığ, Ergani, Anâ ve Hît, Arabgîr, Deyr-u Rabbe, Çermik, Aşâir ve Ulus, Çemişgezek, Eğil, Hısn-ı Keyfa, Sincar, Siverek, Bidlis, Atak, Hizan, Zerikê, Gence, Çüngüş, Hâcuk, Soran, İmadiye, Ceziire, Sabibcûr, Palu, Çapakeçür.*⁵⁹ Akgündüz, bölgedeki sancakları belirten -üstte birini zikrettiğimiz- dört belge ışığında, mezkûr sancakların on altısının Klasik Osmanlı Sancağı olduğunu kaydeder. Bunlar: Paşa Sancağı olan *Âmid (Kara Âmid/Kara Hamid) Sancağı, Anâ ve Hît, Arabgîr, Aşâir ve Ulus, Birecik, Çemişgezek, Çermik, Çüngüş, Ergani, Harput, Kığ, Mardin, Ruba, Sincar, Siverek* ve *Tercil* sancaklarıdır.⁶⁰

İkinci grup sancaklar ise daha sonra *yurtluk-ocaklık* ve *bükümet* diye de tasnife tabi tutulan ve “*Elviye-i Vilâyet-i Kürdistan*” başlığı altında incelenen Ekrâd sancaklarıdır. Bunların kanunnameleri bulunmamaktadır.⁶¹ Osmanlı Devleti, hükümet sancaklarda yöneticinin kim olacağına karışmadığı gibi, bu sancaklar “mefrûzü'l-kalem ve maktûü'l-kadem” oldukları için buralarda tahrir yapılamaz ve vergi memurları tarafından teftiş edilemezdi. Merkezi yönetimin bu sancaklardan tahsil ettiği vergi sancak beyinin merkeze vaat ettiği miktarla sınırlıydı. Bu sancakların yöneticisi olan “Bey” kendi hükümetinin hazinesi için vergi toplar ve adli işlerin infâz merciliği görevini yürütürdü.⁶²

Her türlü adli davaya merkezî yönetim tarafından gönderilen kadılar tarafından bakılır, cürüm sabit olduktan sonra infaz emri yine sancak beyi tarafından verilir. Eğer lüzum görülürse bir dava direkt olarak Divan'a da götürülebilirdi.⁶³ Bazı araştırmacılar Padişah'ın, bu sancakların beylerine gönderdiği fermanlarda kendilerine “Cenap” diye hitap ettiğini ve bu beylerin “Mîrimîran”⁶⁴ yani “Beylerbeyi” diye anıldığını; Mîrimîranların kendi askerleri ve savaş araçlarının başında bizzat savaşa katılmaları da şart olduğunu ifade

⁵⁹ A. Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri/3. Kitap*, s. 198.

⁶⁰ A. Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri/3. Kitap*, s. 198.

⁶¹ A. Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri/3. Kitap*, s. 198.

⁶² Mehmet Ali Ünal, “Diyarbakır'de Osmanlı Hakimiyetinin ve Diyarbakır Beyliği'nin Kurulması”, *I. Uluslararası Oğuzlar'dan Osmanlı'ya Diyarbakır Sempozyumu Bildirileri*, 20-22 Mayıs, Diyarbakır 2004, s. 571; F. Demirtaş, *Mirdasi Hükümdarları*, s. 23-25.

⁶³ Bkz. Aydın, *Diyarbakır-Eğil Hükümdarları Tarihi*, s. 96, 110; F. Demirtaş, *Mirdasi Hükümdarları*, s. 23-25.

⁶⁴ Yine şifâhen aktarılan bir nakle göre 1800'lü yıllarda Palu Emiri olan Hacı Temur Bey'in, merkez tarafından yapılan haksız bir uygulama nedeniyle İstanbul'a gidip padişahın huzurunda uzun bir konuşma yapmış. Bu uzun konuşma üzerine rahatsız olan Sadrazam da kendisine “yeter çingenelik yapma” deyince Hacı Temur Bey şöyle cevap vermiştir: “Ben Mîrimîran'ım. Devlet-i Âl-i Osmaniye'de iki aile Mîrimîrandır. Birisi bizi, diğeri de Sultan'ın ailesidir. Çingeneden sadrazam olur ancak Beylerbeyi asla...” Bkz. F. Demirtaş, *Mirdasi Hükümdarları*, s. 28.

etmiştir.⁶⁵ Ancak verilen bu bilgilerin de tarihî belgelere değil şifahen aktarılan rivâyetlere dayandığı anlaşılmaktadır.

Eğil Emirleri'nin "Pir Mansûr"un Neslinden Olduğunu Gösteren Şecere Metninin Mevcut İki Nüshası

Bizim bu çalışmada incelediğimiz soy şeceresi, Eğil Hükümet Sancağı'nda yüz yıllarca emirlik görevini yürüten neslin, Pir Mansûr'un ve dolayısıyla Hz. Peygamber'in (s.a.v.) amcası Hz. Abbas'ın torunları olduğunu belgelemektedir. İncelediğimiz şecere metinlerinden anladığımız kadarıyla Pir Mansûr'un neslinden gelen aşiretin çeşitli kol ve aileleri; kendilerinin Pir Mansûr ile olan bağlantılarını ortaya koyan şecere nüshaları edinmiş ve bunları kendi zamanlarındaki Eğil kadılarına tasdik ettirerek mühürletmiştir. Bu şecere nüshalarında, Pir Mansûr'un Hz. Abbâs'ın soyundan olduğunu gösteren soyağacındaki silsile esas alınıp bir temel metin olarak kaydedilmiş; en sonunda ise hangi Emir adına yazılmış ise onunla Pir Mansûr'u bağlayan silsile zikredilmiştir. Elimizde Eğil Emirleri'ne ait iki şecere nüshası bulunmaktadır.

"A Nüshası" diye adlandırdığımız nüshanın aslı, Eğil Emirlerinin torunlarından 1949'da vefat etmiş olan Mehmet Sait Arat'tan Konuksever Ailesi'ne intikal etmiş olup şu anda Diyarbakır'da ikamet eden Nedim Konuksever'dedir.⁶⁶ Nüsha Pir Mansûr'un on birinci göbekten torunu olan "Seyyid Mustafa"⁶⁷ adına yazılmış ve tasdik edilmiştir. Şecere metninden Pir Mansûr'un miladî on birinci yüzyılda yaşadığı anlaşılmaktadır. Her bir kuşağın ortalama 35 yıl kabul edilmesi itibarıyla nüsha yaklaşık olarak on beşinci yüzyılın ilk yarısından kalmaz diyebiliriz.

"B Nüshası" diye adlandırdığımız şecere metninin aslının halen İstanbul'da ikamet etmekte olan Hacı Ali Eğilli'nin oğlu Nafiz Eğilli'de olduğu bilgilerimiz arasındadır. Bu nüsha ise Pir Mansûr'un on sekizinci göbekten torunu olan "Hüseyin Paşa" adına yazılmış ve tasdik edilmiştir. Üstte varsaydığımız kuşaklar arası süre itibarıyla bu nüshanın da yaklaşık olarak 18. yüzyılın başlarından kalma olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim ilgili kaynaklarda Hüseyin Paşa'nın vefat tarihi olarak takriben 1740'lı yıllara işaret edilmesi⁶⁸ bu varsayımı teyit etmektedir.

⁶⁵ Bkz. Aydın, *Diyarbakır-Eğil Hükümdarları Tarihi*, s. 96, 110; F. Demirtaş, *Mirdasi Hükümdarları*, s. 23-25.

⁶⁶ İlgili doküman, Nedim Konuksever Bey'in oğlu Tanık Konuksever tarafından bize ulaştırılmıştır.

⁶⁷ Şecere metninde Pir Mansûr'a ve torunlarından olan bazı zâtlara "Seyyid" denmesinin sebebi, bu soyun seyyidlerle karışmış olmasıdır. Yani köken itibarıyla Hz. Abbâs'a dayandığı için bu sülâleye "Abbâsi" denmekte ancak amca çocukları olan seyyidlerle yapılan evliliklerden dünyaya gelen evlatları itibarıyla silsileye siyadet de izafe edilmektedir.

⁶⁸ Bkz. Aydın, *Diyarbakır-Eğil Hükümdarları Tarihi*, s. 117.

Elimizde dijital kopyası bulunan A Nüshası'nın başında, nüshayı tasdik eden iki not ve iki mühür bulunmaktadır. Nüshanın yıpranmışlığından dolayı tam okunamayan notların ilki şecerenin en üst sağ tarafındadır: "Eğil Kadısı fakir kul İsa b. Abdülhayy (Abdülhayy oğlu İsa)'ın ikrarıyla; (bu nüsha) şerefli aslındaki⁶⁹ gibi yazılmıştır" şeklindedir ve altında İsa b. Abdülhayy'nin mührü bulunmaktadır. Şecere metninin enine doğru yazılmış ve büyük kısmı eskimeden dolayı silinmiş olan ikinci not ise bunun hemen yanında yani sol taraftadır ve şu meâldedir: "...muhteviyâtını mütâlaa ettim ve imzaladım. Eğil Kadısı Hasan b. Kâsım (Kâsım oğlu Hasan) Allah ikisini de affedip bağışlasın." Yazının altında Hasan b. Kâsım'ın mührü bulunmaktadır.

Elimizde ozalit kopyası bulunan B Nüshası'nın başında da aynı şekilde üç adet küçük not ve mühür vardır. Şecere metnine geçilmeden önce en üste ve sağ tarafa yazılan tasdik notu şöyledir: "İçindekiler (metnin içeriği) ile ilgili bilgim olmuştur. O aslı gibidir. Eğil Kazâsı Kadısı Seyyid Ömer. Allah onu dilediği gibi affedip bağışlasın." Notun altında Seyyid Ömer'in mührü vardır.⁷⁰ Hemen yanındaki yani sol taraftaki not ise: "İçeriğine baktıktan ve muhteviyâtını mütâlaa ettikten sonra ikrar ile imzalıyorum. Eğil Kadısı el-Fakîr Seyyid Ahmed b. Seyyid Hasan (Fakir kul, Seyyid Hasan oğlu Seyyid Ahmed). Allah ikisini de dilediği gibi affedip bağışlasın" şeklindedir. Altında Seyyid Ahmed'in mührü vardır. Üçüncü not ise şecere metninin başlangıcı olan besmelenin hemen altına, derkenar olarak sağ tarafa ve şecerenin boyuna paralel şekilde kaydedilmiştir: "İçinde mündemiç olan bilgileri inceledim ve sıhhatini mütâlaa ettim. İkrâr ile imzalıyorum. Şâni yüce Allah'ın fakir kulu, Eğil Kazâsı Kadısı Muhammed." Notun altında Kadı Muhammed'in mührü bulunmaktadır.

Şecere Metni A ve B'nin Karşılaştırmalı Tercümesi⁷¹:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Yardım ancak O'ndandır.

Tabakât şeyhleri⁷² 430 yılının⁷³ arefe günü Şeyh Mansûr'un (Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun; Allah onun yüce sırrını takdîs eylesin ve Allah onun

⁶⁹ Söz konusu "asıl nüsha"nın günümüzde mevcut olup olmadığı ve şayet mevcutsa nerede olduğu belli değildir.

⁷⁰ Halen Eğil'de Nebi Harun Türbesi üzerinde bulunan ve aslen Zülkifl Paygamber Türbesi'nin onarım kitabesi olan kayıta; onarımın 1091/1680 tarihinde ve Şeyh Ömer'in kızı La'l Han Hatun tarafından yaptırıldığı belirtilmiştir. (Bkz. İ. Yıldız, *Eğil'in Kültürel Mirası*, s. 67-68.) Kitabede geçen "Şeyh Ömer" in şecere metnini tasdik eden kadılardan biri olan "Seyyid Ömer" ile aynı şahıs olması kuvvetle muhtemeldir.

⁷¹ Üstte de değindiğimiz gibi son kısımları hariç olmak üzere A ve B nüshalarındaki muhteva tamamen aynıdır. Dolayısıyla çalışmanın bu kısmı her iki nüshanın da tercümesidir. Nüshalar arası küçük farklılıklar dipnotlarda belirtilmiştir. A ve B nüshalarının farklı olan son kısımları ise ayrı ayrı tercüme edilmiştir.

⁷² "Tabakât şeyhleri" tabiri, "ileri gelen nesep ve tarih bilginleri" anlamındadır.

kabrini nurlandırın) önünde toplandıkları zaman ona dediler ki: “Sen Hz. Abbas İbn Abdülmuttalib’in neslindensin. Bizçe bazı deliller ve kerametler göstermen lazım ki kalplerimiz bu konuda tam mutmain olsun.” Onlar ekâbir ve sâdattan kırk dört kişiydiler ve beraberlerinde üç yüz altmış da talebeleri bulunuyordu.

O esnada Şeyh Mansûr (Allah onun yüce sırrını takdis eylesin) ayağa kalkarak ne bir korunağın ne bir kalenin⁷⁴ ne de herhangi bir yapının bulunmadığı sabraya ve kumlara doğru yöneldi. Onların (Tabakât şeyhlerinin) talebelerinden yirmi dördünü de yanına aldı. Derken Sincar Dağı'na⁷⁵ vardular. Şeyh Mansûr en yüksek sesle dağa doğru bağırdı, ardından Şamı Yüce Allah'ın izniyle dağdan yabani bir eşek inerek ta Şeyh Mansûr'un yanına kadar geldi. Orada bulunan fakirler (yanına aldığı talebeler) Pir Mansûr'un önündeki yabani eşeği görmek için ona doğru yöneldiler. Eşek ise onlardan ürkererek kaçtı. Sonra Mansûr fukarâdan (talebelerden) ayrılarak yabani eşeğe seslendi. (Diğer yabani eşeklerle birlikte) gelip Şeyh'in etrafında toplandılar ve Şeyh mübarek eli ile onların başlarını okşamaya başladı. Biraz sonra Şeyh onlardan altı tanesini alıp ayrıldı ve fakirlerin yanına vardı. Şeyh eşeklerden ikisine ot, ikisine taş ve ikisine kum yüklenmesini emretti. Onlar da hemen Şeyhin kendilerine emrettiği şeyi yapıp onları yüklediler. Kendi aralarında “Şeyh bu taşları, kumu ve otu niçin aldı?”⁷⁶ diye konuşup dururken (Hocaları olan) Tabakât Âlimlerinin yanına döndüler.

Âlimler O yüklerin ne olduğunu sorunca; (Talebeler) “iki yük kum, iki yük taş ve iki yük ot!” dediler. Sonra Şeyh Mansûr'a yönelip “Ey sevgili dostumuz, bize ve bu fakirlere vereceğin hediye nedir?” diye sordular. Şeyh fakirlere dönüp, “yanınızda olanları getiriniz!” dedi. Fakirler de kalkıp yükleri yaban eşeklerinden indirdiler. Şeyh hemen yükleri açtı, kum buğday ununa, taşlar şeker ve otlar ipeğe dönüşmüştü. Şeyhin velâyetini ispatlayan bu delili ve kerametleri göriince hepsi birden ayağa kalkıp başlarını açtılar ve ona dediler ki: “Sen bizim Şeyhimiz ve pîrimizsin. Doğruluğu muhakkaktır ki Sen Hâşimî ve Kureysîsin. Seni inkâr eden mel'unun ta kendisidir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ⁷⁷

وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ إِنَّ اللَّهَ بَالِغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا⁷⁸
سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا⁷⁹

⁷³ Metinde geçen 430 tarihi hicrî takvime göredir. Kurban Bayramından bir önceki gün olan ve hacıların Arafat vakfesine durduğu günü ifade eden “Arefe günü” Zilhicce Ayı'nın dokuzuncu günü olduğuna göre; 9 Zilhicce 430: 1 Eylül 1039 milâdi tarihine (Cumartesi) denk gelmektedir.

⁷⁴ “ne bir korunağın ne bir kalenin” diye tercüme ettiğimiz kısım B Nüshası'nda “ليس بها” A Nüshası'nda ise “ليس بها حسن ولا حسين” şeklinde kaydedilmiştir. Doğru olan A Nüshası'ndaki şeklidir.

⁷⁵ Sincar Dağları, Irak'ın Kuzeybatısında Dicle ile Fırat arasındaki kuru bir yayla olan el-Cezire Bölgesi'nde bulunmaktadır.

⁷⁶ “Niçin aldı” diye tercüme ettiğimiz cümle iki nüshada da “لما لم يخذ” şeklinde yani “niçin almadı” şeklinde geçmektedir. Olumsuzluk anlamı veren “لم” edatı muhtemelen yazım yanlışlığı sonucu metne karışmıştır.

⁷⁷ “Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla.”

Kim bu şerefli nesle hürmet ederse yüz yirmi dört bin peygambere -ki onların üç yüz on üç'ü resullerdendir- ikram ve hürmet etmiş gibi olur. Kim bu şecereyi öper ve onu başının ve gözlerinin üzerine koyarsa (peygamberlere indirilen) yüz dört kitabı⁸⁰ öpmüş gibi olur ki⁸¹; bunlar(in en kapsamlıları) Hz. Şit (a.s.), Hz. İdris (a.s.), Hz. İbrahim (a.s.), Hz. Musa (a.s.), Hz. Davut (a.s.), Hz. İsa (a.s.) ve Hz. Muhammed Mustafa'ya (Allah'ın salât ve selâmı O'nun, diğer tüm peygamberlerin ve beşinin aile efradları ve sabâbeleri üzerine olsun) indirilmiştir.⁸²

Ezelden ebede kadar bütün hamdler; Azamet ve Celâlinde Vâhidîyyet, Kudret ve Kemâlinde Ferdîyet sahibi olan; bütün nimet ve bediyeleri fazlıyla ihsan eden; ağırlaşmış (yağmur yüklü) bulutları gönderen⁸³; günleri ve geceleri yaratan Allah'a aittir. O'nun mülkünde zevâl (eksilme, bozulma, bitme), saltanatında intikal (el değiştirme) yoktur. O öyle bir Allah'tır ki, bir kavmin kötülüğünü (başlarına gelecek azabı) takdir ettiği zaman, artık onun için geri çevrilme diye bir şey yoktur ve onlara O'ndan (Allah'tan) başka kimse yardım edemez.⁸⁴ O (Allah), Gaybı (görünmeyeni, mânevî olanı) da şehadeti (görüneni, maddî olanı) de bilir; Mutlak Büyüklük ve Yücelik Sahibidir.⁸⁵

Vermiş olduğu nimetler için O'na hamd ederiz. Bütün ahvâlimizde O'na tevekkül ederiz. Şehadet ederim ki Allah'tan başka İlah yoktur, O Vahid'dir (birdir) ve şerîki yoktur; ve yine şehadet ederim ki Muhammed -Allah'ın salâtı selâmı O'nun ve O'nun tertemiz, Pir-ü pâk ve âilelerin en hayırlısı olan âilesinin üzerine olsun- O'nun kulu ve resulüdür (elçisidir). Salât ve selâm Resûllerin Seyyidi, Nebîlerin Hâtemi (sonuncusu) günahkârların şefaâtçisi ve Âlemlerin İlahî'nin Habîbi Muhammed aleyhisselâm'a olsun. Salâtların en faziletlisi ve selâmların en şerefli O'na, O'nun Âline ve Ashâbına olsun.

⁷⁸ Talak, 65/ 3: "...Kim Allah'a tevekkül ederse, O (Allah) ona (tevekkül edene) yeter. Muhakkak ki Allah kendi emrini yerine getirip gerçekleştirir. Allah her şey için bir miktar ve ölçü var etmiştir."

⁷⁹ Talak, 65/ 7: "...Allah her zorluktan sonra bir kolaylık yaratır."

⁸⁰ "Yüzdört Kitap" tabiriyle, büyük kitaplar ve suhurlar kastedilmektedir.

⁸¹ Şecere metninde geçen ve A Nüshası'nda nakledilen "من قبل هذه المنشور و وضعه على" : Kim bu şecereyi öper ve onu başına ve gözünün üzerine koyarsa, yüz dört kitabı öpmüş gibidir -ki bu kitaplar..." cümlesi B Nüshası'nda "من قبل هذه المنشور و اربعة كتب الذي..." : Kim bu şecereyi ve dört kitabı öperse -ki bu kitaplar-..." şeklinde geçmektedir.

⁸² Klasik kaynaklarda indirilmiş olan suhuf ve kitapların toplam sayısı yüz dört diye geçmektedir. Şecerede zikredilen bunların en kapsamlı olan yedisidir. Bunlar dört büyük kitap olan Kur'an, İncil, Tevrat ve Zebûr; ayrıca Hz. Şit (50 sahife), Hz. İdris (30 sahife) ve Hz. İbrahim'e (10 sahife) gelen suhurlardır. Hz. Âdem'e de 10 sahifelik bir suhufun gönderildiği nakledilmektedir.

⁸³ "(ağırlaşmış) yağmur yüklü bulutları gönderen" cümlesiyle tercüme ettiğimiz kısım A Nüshası'nda (منشئ السحاب الثقال الثقلين), B Nüshası'nda ise (منشئ السحاب الثقلين) şeklinde geçmektedir. "Cinler ve insanlar" anlamına gelen "الثقلين" kelimesi muhtemelen müstensih hatasıyla metne dahil olmuştur.

⁸⁴ Şecere metnindeki bu cümle Ra'd Sûresi 11. âyetin son kısmından iktibas edilmiştir: "إِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ وَمَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَالٍ"

⁸⁵ Şecere metnindeki bu cümle Ra'd Sûresi 8. Ayettir: "عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ"

Bütün hamdler âlemlerin Rabbi olan Allah'a mabsustur. Şehadet ederim ki Allah'tan başka İlah yoktur. O, vahdetiyle birdir ve şeriki yoktur. Bu şehadete kabir ve karanlık gününde balâs ve kurtuluş dilerim. Yine şehadet ederim ki Muhammed O'nun kulu ve resûlüdür. Allah kıyamet ve başir gününe kadar O'na ve O'nun âlesine kesretli salât ve selâm eylesin. Allah O'nu merhamet ve yumuşaklık sahibi olarak gönderdi; O'nu Melâike-i Kirâm ile te'yîd edip kuvvetlendirdi; O'nun vasıtası ile insanları itaate davet ederek onlara zübdü ve kanaati emretti; O'nu ikrâm ederek Sünnet ve Cemaat Ehlini azgı kıldı. Allah'ın salât ve selâmı kıyamet vaktine kadar daimî surette O'nun ve O'nun kurtuluş ve cesaret ehli olan âile ve ashâbının üzerine olsun.

Bu babis, fazilet, ilim ve takva sabibi olan mâsum imamların -Allah'ın salâtı hepsinin üzerine olsun- kabirleri hakkındadır: Mubhamed Mustafâ'nın (sav.) kabri Medîne'dedir; Ebû Bekr es-Siddîk (r.a.) bâkeza Medîne'dedir; Ömer el-Fâruk (r.a.) bâkeza Medîne'dedir; Osman b. Affân (r.a.) bâkeza Medîne'dedir; İmam Aliyyü'l-Murtazâ (r.a.) gayptedir (kabri bilinmemektedir); Fatımatu'z-Zehrâ'nın (r.a.) kabri Ravza (civarı)dadır; Hadîcetü'l-Kübrâ (r.a.) Mekke'dedir; İmam Hasan ez-Zekî, Bakî Kabristanı'nda; İmam Hüseyin eş-Şehîd Kerbelâ'da; İmam Cafer es-Sâdik Bakî Kabristanı'nda; İmam Mûsa Kâzım, Bağdat'ta; İmam Ali b. Mûsa er-Rızâ, Tûs'ta; İmam Muhammed Cevad, Bağdat'ta; İmam Aliyyü'l-Hadî, Sâmire'de; İmam Hasan el-Askerî, bâkeza Sâmire'de; İmam Sahibü'z-Zaman el-Mehdî Gayptedir.⁸⁶ Yiğit (cengaver) ancak Hz. Ali, kılıç ise ancak Zülfikar'dır⁸⁷

Âriflerin baş tâci; yetimler ve miskînlerin babası olan; zâhid ve âbid şeyh; Seyyid Pir Mansûr'un nesebi (şu şekilde) uzanır: O'nun babası (Seyyid Pir Mansûr'un) Seyyid Hasan el-A'rac,⁸⁸ onun babası Seyyid Ahmet, onun babası Seyyid Zâhir⁸⁹, onun babası Seyyid Abdurrahman ez-Zâhid, onun babası Seyyid Muhammed, onun babası Seyyid Cânim, onun babası Seyyid Ali, onun babası Seyyid Cemâliüddîn, onun babası Seyyid Yûsuf Şihâbüddîn, onun babası (Seyyid) Ahmed,⁹⁰ onun babası Seyyid Muhammed, onun babası Seyyid Ali⁹¹, onun babası

⁸⁶ Şecere metninin bu kısmı B Nüshası itibariyledir. A Nüshası'ndaki sıralamada ise Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'dan bahsedilmez; Hz. Ali'nin kabrinin ise Necef'te olduğu belirtilir. Her iki nüshada da Oniki İmam sıralamasında mutlaka bulunması gereken İmam Zeyne'l-Âbidîn ve İmam Muhammed el-Bâkır yer almamaktadır. Şecere metninin her iki nüshasındaki bu tür eksiklikler, bu nüshaların; muhtemelen bazı yerleri silinmiş veya bozulmuş olan çok daha eski bir metin esas alınarak istinsah edilmiş olabileceğini göstermektedir.

⁸⁷ Yani "yiğit" denince akla Hz. Ali; "kılıç" denince akla Zülfikar gelir; bu iki kavram bu ikisiyle kemâlini bulmuş olur.

⁸⁸ Günümüzde Eğil ile ilgili çalışmaların neredeyse tamamında Pir Mansûr'un babasının adı "Seyyid Hüseyin el-A'rac" olarak nakledilmektedir. Oysa incelediğimiz her iki şecere nüshasında da bu zatın adı "Seyyid Hasan el-A'rac" şeklinde kaydedilmiştir.

⁸⁹ Bu zâtın ismi B Nüshası'nda "Zâhir", A Nüshası'nda ise "Tâhir" şeklinde kaydedilmiştir.

⁹⁰ B Nüshası'nda Seyyid Yûsuf Şihâbüddîn, (Seyyid) Ahmed'in oğlu olarak kaydedilmiştir; A Nüshası'nda ise Seyyid Yusuf Şihâbüddîn Ahmed bir tek kişi olarak kaydedilmiştir.

Nebevî hadîslerin râvîsi ve Mustafavî ilimlerin vârisi olan Âlimü'l-Âbid Abdullah b. Abbâs; onun babası ise Hz. Abbâs'tır. Allah her ikisinden de razı olsun.

Hz. Abbâs'ın babası Abdülmuttalib; onun babası Hâşim; onun babası Abdümenâf; onun babası Kusayy; onun babası Kîlâb; onun babası Mürre; onun babası Ka'b; onun babası Lüeyy; (onun babası Ğalib)⁹²; onun babası Fibr; onun babası Mâlik; onun babası Nadr; onun babası Kureys; onun babası Kinâne; onun babası Hüzeyme⁹³; onun babası Müdrike; onun babası İlyas; (onun babası Nizâr)⁹⁴; onun babası Mudarr; onun babası Ma'd; onun babası ise Adnân'dır.⁹⁵

(Adnân'ın) babası Üdd; onun babası Üded⁹⁶; onun babası Elyesa' (a.s.); onun babası Hemûa; onun babası Esheb; onun babası Nebt; onun babası Mihâil⁹⁷; onun babası Haml; onun babası Kîdâr (veya Kaydâr),⁹⁸ onun babası İsmâil (a.s.); onun babası ise İbrâhîm Halîl (a.s.)'dir.

(İbrâhîm Halîl'in babası) Âzer; onun babası Târûh; onun babası Nahûr; onun babası Sârûh; onun babası Erva'; onun babası Kâlia; onun babası Âbir; onun babası Şâyib; onun babası Erfehyed; onun babası Sâm; onun babası Nûh (a.s.); onun babası Mâlik; onun babası Müteveşlih; onun babası Uhnûh⁹⁹; onun babası Mehlâl; onun babası Kîdar (veya Kaydâr); onun babası Entûs; onun babası Şît (a.s.); onun babası ise Ebâ'l-Beşer Âdem (a.s.)'dir.

⁹¹ Şecere metninde “Seyyid Ali” adıyla yer alan zât, “Tercümânü'l-Kur’ân” lakaplı Abdullah b. Abbâs'ın oğludur. Bu zât İmam Zeyne'l-Âbidîn'in kızı ile evlenmiştir. Dolayısıyla onun soyundan gelenler anne tarafından Seyyid, baba tarafından Abbâsî olmaktadır.

⁹² Aynı zamanda Hz. Peygamber (sav.)'in de geldiği nesil olan bu silsilede bulunması gereken “Ğalib”, her iki nüshada da kaydedilmemiştir. (Bkz. İmam Nevevî Ebû Zekerîyya Muhyiddîn Yahya b. Şeref, *Tebzîbu'l-Esmâi ve'l-Luġa*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, tsz., I, 21; Muhyiddîn el-Hanefî Abdülkadir b. Muhammed b. Nasrullah el-Kureşî, *el-Cevâhiru'l-Mudyye*, Mir Muhammed Kitabevi, Karaçi, tsz., I, 16; Rifâe Râfi b. Bedevî b. Ali et-Tahtâvî, *Nihâyetü'l-İcâz fi Sîreti Sâkini Hicâz*, Dâru'z-Zehâir, Kahire, h. 1419, s. 19.)

⁹³ A Nüshası'nda “Hüzeyme” adı kaydedilmemiştir. B Nüshası'na ise bu ismin sonradan eklendiği görülmektedir.

⁹⁴ Aynı zamanda Hz. Peygamber (sav.)'in de geldiği nesil olan bu silsilede bulunması gereken “Nizâr”, her iki nüshada da kaydedilmemiştir. (Bkz. İmam Nevevî, *Tebzîbu'l-Esmâ*, I, 21; Muhyiddîn el-Hanefî, *el-Cevâhiru'l-Mudyye*, I, 16; et-Tahtâvî, *Nihâyetü'l-İcâz*, s. 19)

⁹⁵ İmam Nevevî, Hz. Peygamber'in (sav.) neseb silsilesinden bahsederken buraya kadar olan kısmın ümmetin icmasıyla sabit olduğunu, bundan sonraki kısmın ise ihtilâflı olduğunu belirtir. (Bkz. İmam Nevevî, *Tebzîbu'l-Esmâ*, I, 21.)

⁹⁶ “Üdd” ve “Üded” isimleri A Nüshası'nda bulunmamakta ve Adnân'dan Elyesa'a geçilmektedir.

⁹⁷ B Nüshası'nda bu isim “Meshâil” olarak geçmektedir.

⁹⁸ B Nüshası'nda “Haml”den direkt olarak İsmâil (a.s.)'a geçilmiştir. A Nüshası'ndaki silsilede ise üstte belirttiğimiz gibi “Kîdâr veya Kaydâr” isimli bir kişi daha mevcuttur. Kîdâr'dan sonra yazılan “İbrâhîm” ismi muhtemelen yanlış yazıldığı için bir daire içine alınmış ve hemen ardından “ابن : oğlu” kelimesi ile İsmâil (a.s.)'a geçilmiştir.

⁹⁹ Bu isim A Nüshası'nda iki defa yazılmıştır.

Hırka ve Diğer Bazı Şeyleri Beyan Bölümü¹⁰⁰:

Âlim, ilmiyle âmil, fâziletli, kâmil, günahlardan çokça kaçınan, zâhid, ibtişamlı makamların sabibi, takvâ ve mânevî arınma yolunun sâliki olan Şeyh, Seyyid Pir Mansûr -Allah onun yüce sırrını mukaddes, kabrini pürnûr kulsın ve bizî de onun bereketinden faydalandırsın- hırkayı ve makası¹⁰¹; Hz. Ali'nin (r.a.) -Allah onun vehbini tekerîm eyesin- oğlu Hz. Hüseyin (r.a.) soyundan olan, âriflerin baş tâci, muhakkeiklerin kutbu Seyyid Ebû'l-Vefâ Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Muttalibî el-Hâşimî el-Kureysî'nin elinden giymiştir; o da hırkayı ve makası Muhammed eş-Şenbekî'nin elinden giymiştir; o da hırkayı ve makası Şeyh Ebû Bekir el-Cevârî'nin elinden giymiştir; o da hırkayı ve makası Ebû'l-Fadl'm elinden giymiştir; o da hırkayı ve makası Şeyh Ğulâm-ı Pârî et-Terkânî (veya Tüirkânî)'nin¹⁰² elinden giymiştir; o da hırkayı ve makası Şeyh Ali Pârî'nin¹⁰³ elinden giymiştir; o da hırkayı ve makası Şeyh Habîb el-Acemî'nin elinden giymiştir; o da hırkayı ve makası fâdul, âmil, âlim, zâhid ve nârî olan Şeyh Cüneyd el-Bağdâdî'nin elinden giymiştir; o da hırkayı ve makası Sırrî (veya Serîyy) es-Sakatî'nin elinden giymiştir; o da hırkayı ve makası Şeyh Ali el-Acemî'nin elinden giymiştir; o da hırkayı ve makası Şeyh Ma'rûf el-Kerbî'nin elinden giymiştir; o da hırkayı ve makası Şeyh Dâvud et-Tâî'nin elinden giymiştir; o da hırkayı ve makası Şeyh Habîb el-Acemî'nin elinden giymiştir; o da hırkayı ve makası Şeyh Hasan el-Basrî'nin elinden giymiştir; o da hırkayı ve makası, müminlerin emîri, müttakâlerin imamu, İslam ordularının yardımcı, yetim ve miskînlerin babası, müşriklere karşı savaşan, ilm-i evvelî ve ahirine vâkef olan -ki Rabbü'l-Âlemîn'in Resûlü (sav.) onun hakında şöyle demiştir: Ben ilmin şehriyim Ali ise onun kapısıdır- Hz. Ali'nin elinden giymiştir; o da hırkayı Seyyidü'l-Evelîn ve'l-Âburîn Hz. Muhammed Mustafâ (sav.)'in elinden giymiştir. O ise (Hz. Muhammed), hırkayı Cebrâil (a.s.)'dan; o da Mikâil (a.s.)'dan; o da İsrâîl¹⁰⁴ (a.s.)'dan giymiştir; o da Azrâil (a.s.)'dan; o da Derdâil (a.s.)'dan; o da Arş'ın Hamelî'sinden; o da Levh-i Mahfûz'dan; o da Kalem-i Kudret'ten; o ise şanı yücelerden yüce olan Âlemlerin Rabbi'nden giymiştir.

Kim bu nisbe-i şerîfeyi okuduğu veya dinlediği halde onunla amel etmez¹⁰⁵ ve reddederse merduttur. Tıpkı şanı yüce olan Allah'ın şöyle buyurduğu gibi: “Artık her kim bunu işitip bildikten sonra tebdil edip değiştirirse, şüphe yok ki bunun

¹⁰⁰ A Nüshası'nda bu şekilde bir başlık yoktur. Satır başı yapılarak “و غير ذلك” ve bun(lar)dan başka” cümlesiyle metne devam edilmiştir.

¹⁰¹ Şecere metninde zikredilen “...elinden hırkayı ve makası giymiştir” ifadesi, silsilede bulunan zâtların, ulaştıkları mânevî makam ve dereceleri hangi mürşidin sayesinde kazandığını belirtmektedir. “حرقه : hırka” tarikat erbâbının giydikleri hırka olmalıdır. Hırka, tarikat Piri tarafından müride giydirilir ve zâhiren o kişinin derviş olduğunu; mânen Pir vesilesiyle hidâyeti bulduğunu ifade eder. Aynı şekilde müridin saçının bir kısmı Pir tarafından kesilir ve bu ritüel mezmûm hasletlerin müridden uzaklaşmasını sembolize eder. Metnin bazı yerlerinde “مقص” bazı yerlerinde “مقاص” şeklinde imlâ edilen ve Türkçe karşılığı “makas” olan kelime de kanaatimizce bunu ifade ediyor olmalıdır.

¹⁰² B Nüshası'nda bu isim “Ğulâm et-Terkânî (veya Tüirkânî)” şeklinde kaydedilmiştir.

¹⁰³ B Nüshası'nda bu isim “Ali Pârî Pârî” şeklinde kaydedilmiştir.

¹⁰⁴ B Nüshası'nda hataen “إسرائيل : İsrâîl” şeklinde istisnah edilmiştir.

¹⁰⁵ “amel etmez” ifadesi sadece B Nüshası'nda mevcuttur.

günabı değiştirenlerin üzerinedir. Mubakkak ki Allah Semî' (her şeyi işiten) ve Alîm (bilen)'dir."¹⁰⁶ Kim de bunu okur, onlar, kabul edip içindekilerle amel eder ve onları tağyir etmezse (değiştirmezse), işte onlar Ehlullah'tır ve "kendileri için korku ve hüznün bulunmadığı"¹⁰⁷ kimselerden olacaklardır. Nebî (sav.) ise şöyle buyurmuştur: "Mubakkak bir kul mümin¹⁰⁸ kardeşine yardımcı olduğu müddetçe, Allah da o kulun yardımcısıdır."¹⁰⁹ Nebî (sav.) yine şöyle buyurur: "Dünyayı ayakta tutan şeyler dörttür: Âlimlerin ilmi, fakirlerin duâsı, yöneticilerin adaleti ve zenginlerin cömertliği"¹¹⁰

Mezkûr Şeyh'in (Pir Mansûr) evlatlarına ve zürriyetine vasiyeti: İnsanlara ma'rûfu (her türlü sevap, hayır ve iyilik) emredip, onları münkerden (her türlü haram, şer, kötülük ve günab) sakındırmalarını vasiyet etmiştir. Nebi (sav.) şöyle buyurur: "Kim Kur'an'dan bir âyet veya ilimden bir bahis öğrenirse -erkek veya kadın olsun- o kimsenin Ebu Kabey's Dağı kadar altına sahip olmasından ve onu Allah yolunda infâk etmesinden daha hayırlıdır."¹¹¹ Şüphesiz ki Allah'ın Resûlü doğru söylemiştir.

Şerbeti Şeyh Mansûr'un Elinden İçenleri¹¹² Beyân Kısmı: İlki Pir Mûsa Meydâlî'dir ki kadehi Muazzezam, Mükerrrem ve Mağlûr olan Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Üçüncüsü¹¹³ Pir Hıdır'dır, kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir.¹¹⁴ Dördüncüsü Za'rek-i Kezerî'dir, kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Beşincisi Pir Bilâl-i Şehrezûlî'dir¹¹⁵, kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Altıncısı Pir Aliyy-i

¹⁰⁶ Bakara, 2/ 181: "فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَمَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ"

¹⁰⁷ Bu cümle "لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ" değişik âyetlerde geçmektedir: Bakara, 2/ 38, 62, 112, 262, 274, 277; Âl-i İmran, 3/ 170; Mâide, 5/ 69; En'am, 6/ 48; A'râf, 7/ 35; Yûnus, 10/ 62; Ahkâf, 46/ 13.

¹⁰⁸ B Nüshası'nda "mümin" kelimesi mevcut değildir.

¹⁰⁹ "إن الله في عون العبد ما دام العبد في عون أخيه" Bkz. Süleyman b. Ahmed b. Eyyub Ebû'l-Kâsım et-Taberânî, *Mu'cemu'l-Evsat*, VI, 18 (Hadis no: 5665).

¹¹⁰ "قوام الدنيا اربعة علم العلماء و دعاء الفقراء و عدل الامراء و سخاوة الاغنياء" Bkz. İsmail Hakkı Bursevî, *Râhu'l-Beyân*, Dâru'l-Fikr, Beyrut tsz., I, 298.

¹¹¹ A Nüshası'nda hadîs metninde geçen "رجل : erkek" kelimesi eksiktir: "من تعلم أية من القرآن أو حديثاً من العلم لرجل أو امرأة خير له من ان له جبل أبو قبيس ذهباً فانفقه في سبيل الله تعالى"

¹¹² Metinde geçen "şerbeti içmek" tabiri, Pir Mansûr'un mânevî rehberliği ve irşadıyla "çeşitli mânevî makamlara erişme"; "İlâhî aşkı temsil eden aşk şarabını içme" gibi anlamları ifade etmektedir.

¹¹³ Her iki şecere nüshasında da sıralamanın "ikincisi" mevcut olmayıp, bir'den üç'e geçilmiştir. Bunun sebebi muhtemelen istinsahta esas alınan metnin çok eski olması ve bazı kısımlarının okunamamasıdır.

¹¹⁴ Şecere metninin bu kısmında "و الثالث بئر خضر يأكل الورق و يشرب القدرح من يد شيخ منصور" : Üçüncüsü Pir Hıdır'dır. Yaprağı (veya sayfayı) yemiş ve kadehi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir" şeklinde anlamsız bir cümle bulunmaktadır. Cümledeki "يأكل الورق" kısmının "varak yıpranmıştır" anlamında kullanıldığı ve sıralamadaki eksikliğin sebebinin belirtmek için satır arasına düşülen bir not olduğu anlaşılmaktadır. Daha sonra hatâen metnin içine karıştırılmıştır.

¹¹⁵ "Şehrezûlî" diye kaydedilen bu ismin de aslı "Şehrezûrî" olmalıdır.

Kirmâsî (veya Kermâsî)'dir, kadebi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Yedincisi Pir Muhammed Rüseyy'dir, kadebi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir.¹¹⁶ Pir Alâüddîn ed-Deylî de kadebi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pir Azîz de kadebi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pir Lokman Küjferî (veya Küjfrî) de kadebi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pir Yûsuf da kadebi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Abdullah b. Mûsa da kadebi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pir Zeynüddîn Malâtîyî (Malatyalı) de kadebi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pir Hârûn Bâşî de kadebi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pir İzzüddîn Vaşkî de kadebi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pir Hüseyin Nakîb de kadebi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pir Yakûb Geylânî de kadebi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pir Abdurrahman Karkarî de kadebi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pir Bekîr-i Zîlânî (veya Zeylânî) de kadebi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pir Bekîr Zenbârî ve Pir Dâvud Bâzergânî de kadebi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Seyyîd Silân (veya Selân) ve Pir Bâl-i Küjferî (veya Küjfrî) de kadebi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pir Sekbân-ı (veya Sekyân) Zerzâvî ve Mevlânâ Hasan el-Mısrî de kadebi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pir Abbâs-ı İcâmî de kadebi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pir Ebû Tâlib-i Babrî de kadebi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pir Seyfüddîn-i Kûzî (veya Kezî), Pir Ömer-i Semerkandî ve Pir Halâl-i Halebî de kadebi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pir Kâzânî Ebû Tâlib ve Pir Kattânî de kadebi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Pir Ömer-i Mekkeî de kadebi Şeyh Mansûr'un elinden içmiştir. Allah'ın rahmeti onun (onların) üzerine olsun.¹¹⁷

Şam Bölgesi yerleşim yerlerinde Benî Kilâb Arapları'ndan dört yüz ev (aile) Pir Mansûr'un mühibbi ve mürididir. Bedevî Arap Tâifeleri'nden yetmiş bin ev (aile) Pir Mansûr'un mühibbi ve mürididir. Benî Mürre Arapları'ndan seksen milyon¹¹⁸ ev (aile) ve Benî İcl Arapları'ndan doksan milyon ev (aile) Pir Mansûr'un mürid ve mühibblerindedir. Kezâ Benî Şît Tâifesi'nden kırk milyon ev (aile) Pir Mansûr'un mürid ve mühibbidir. Bunların bepsi Pir Mansûr'un Araplardan olan mürid ve mühibbleridir.

Nebî (sav.) buyurmuştur ki: "Resûlullah'ın Ehl-i Beyti'nden olan bu şerefli ve mübarek nesebi inkâr eden mel'un oğlu mel'undur.¹¹⁹ Dünya ve Ahirette Allah'ın lâneti böyle kimseler üzerine olsun"

¹¹⁶ Şecere metninin bu kısmındaki sıralama "yedincisi?"nden sonra devam etmemektedir.

¹¹⁷ Eksik olan "ikincisi" ile beraber toplam otuz üç zâtın ismi sayılmıştır. Bunların, Pir Mansûr'dan feyiz alan en meşhur otuz üç şahsiyet olduğu anlaşılmaktadır.

¹¹⁸ Pir Mansûr'un büyük manevî makamâta sahip velîlerden olduğuna ve müridlerinin kesretinde şüphe yoktur. Bununla birlikte şecere metninde geçen ve Türkçe karşılığı "milyon" olan "الف الف : bin kere bin" ifadesinin mübâlağalı olduğu görülmektedir. Kanaatimizce bunun iki sebebi olabilir: a) Bu rakamlar kesretten kinâye maksadıyla ve ne kadar büyük birer kemmiyet ifade ettikleri iyice düşünülmeden tahmini olarak belirtilmiştir. Buna göre söz konusu ifadeler, "Pir Mansûr'un müridleri ve sevenleri çok çok fazladır" anlamını taşımaktadır. Nitekim bu rakamların, onun müridleri ve sevenleri hakkında yapılan bir istatistik sonucu verilmediği âşikârdır. b) Şecere metninin istinsahı esnasında, bu rakamlar müstensih hatasıyla ortaya çıkmış olabilir. Bu ihtimâle göre "الف : bin" olan rakamın yanlışlıkla "الف الف" şeklinde yazılmış olması muhtemeldir.

¹¹⁹ A Nüşhası'nda mel'un ifadesi, "Mel'undur, mel'un oğlu mel'undur" şeklinde üç defa geçmektedir.

Pir Mansûr'un Müridlerini Beyân Faslı

Abdullah el-Hanevî, Yûsuf el-Hanevî, Şeref-i Geylânî, Muhammed Kublinî (veya Kablenî), Dâvud-u Mûşşî, Ömer-i Harâbî, Celâlüddîn-i Cezîrî, Salih-i Ahmedî¹²⁰, Kâsım-ı Mârûdânî, Ahmed-i Hısnî,¹²¹ Bilâl-i Veşâkî, Muhammed-i Geygerî,¹²² Hüseyin-i Karkârî, Pir Abî, Pir Behrâkî, Pir Destgîrî ve diğer fukarâ (Pir Mansûr'un müridleri arasındadır).

Arap Kabilelerden Olan Müridleri Beyân Faslı

Araplardan Benî Hilâl, Benî Âmir, Âl-u Ömer, Rağb, Kilâb, Geylân¹²³ Memleketi, Şirvan Memleketi, Çin-u Maçin -mezkûr olan kırk hilafeti hatırlayacağız¹²⁴- Mevridî (Aşîreti), Kürdî (Aşîreti)¹²⁵, Murdesî (Aşîreti), Bâbekî (Aşîreti), Süveydânî (Aşîreti),¹²⁶ Teberkânî (veya Tebergânî Aşîreti)¹²⁷, Meşkinî (Aşîreti), Şikâkî (Aşîreti), Risvânî (Aşîreti),¹²⁸ Levvâbî (Aşîreti), Kâşâbî (Aşîreti), Levvânî (Aşîreti), Cümmî (veya Cümeyyî Aşîreti), Mibrânkî (Aşîreti), Ağbâş (Aşîreti), Desîmânî (Aşîreti), Dünyânî (Aşîreti), Cezîrânî (Aşîreti), Mîrânî (Aşîreti), Bîkânî (veya Beykânî Aşîreti). Bunların (Bu bölge, kabîle ve aşîretlerin) ve bunların dışındaki fukarânın tamamı (bir çok bölge, kabîle ve aşîret Pir Mansûr'un müridleri arasındadır).

Şeyb Mansûr'un Evlatlarına Vasiyeti¹²⁹:

Yüce Allah'ın “Şüphesiz Allah adaleti, ihsân, akrabaya yardımı emreder; fakîrdan, münkerden ve azgınlıktan da nehyeder...”¹³⁰ “Azîm olan Allah şüphesiz doğru söyleyi” kavli gereğince (Onlara) ma'rûfu (her türlü sevap, hayır ve iyilik) emredici olmalarını, münkerden (her türlü baram, şer, kötülük ve günah) nehyedici olmalarını vasiyet etmiştir.

Şeyb Mansûr'un bu menşur-ı şerifini okuyanlar dizleri üzerine çökerek okusun; dinleyenler ise onu ayağa kalkarak dinlesin.

Dört Mezheb (Dört Mezhebin temsilcileri) bu mezkûr Nisbe-i Şerife'yi, korunmuş Bağdat Şehri'nin bikmetli ve şanı yüce meclisinde ve Hârûn er-Reşîd'in¹³¹

¹²⁰ B Nüshası'nda “Sâlih Ahmed” şeklindedir.

¹²¹ A Nüshası'nda “Ahmed-i Hısnî” şeklindedir.

¹²² A Nüshası'nda “Muhammed-i Gerî” şeklindedir.

¹²³ B Nüshası'nda “Geylânî” olarak imlâ edilmiştir.

¹²⁴ Bu cümleyle neyin kastedildiği net değildir. Metinlerin istinsah edildiği asıl nüsha veya nüshalarda ypranma veya eksiklik olabilir.

¹²⁵ “Kürdiler” sadece A Nüshası'nda mevcuttur.

¹²⁶ Bu kabilenin adı A Nüshası'nda “Sevâdânî” şeklindedir.

¹²⁷ Bu kabilenin adı A Nüshası'nda “Berkânî veya Bergânî” şeklindedir.

¹²⁸ Bu kabilenin adı A Nüshası'nda “Risvânî” şeklindedir.

¹²⁹ Şecere metni içinde Pir Mansûr'un vasiyeti ikinci defa zikredilmektedir.

¹³⁰ Nahl, 16/90: “...إِنَّ اللَّهَ بِأَمْرٍ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ...”

¹³¹ Muhtemelen Bağdat kadısı veya valisi olan Hârûn er-Reşîd adındaki bu zâtın babasının Zeyd dedesinin ise Hâris isimli bir zât olduğu yine metinde geçen Hârûn er-Reşîd b. Zeyd b. Hâris şeklindeki künyesinden anlaşılmaktadır. Yani bu zât Abbâsî

buşurunda methetmiştir. Tâcu'l-Ârifîn Seyyid Ebû'l-Vefâ Muhammed eş-Şâfi'nin¹³² oğlu Şeyh Abdülazîz'in oğlu fakîr ve bakîr Abdullah, bu Nisbe-i Şerîfe'ye dayanarak onu yazmış ve yüceltmıştır.¹³³ Onların (şecerede adı geçen büyük zâtların) yüceliklerinin kuvveti, onlara aydınlatıcı bir sirâc olmuştur. Muhalefetten Allah'a sığınırız. Bu meyanda onların (şecere metninde geçen nesep silsilesinin) hepsini tasdik-i şer'î ile doğrulamış ve açıklandığı vechile içeriğinin sıbhatine de şebâdet etmiştir. Hârûn Reşîd b. Zeyd b. Hâris onu methetmiş, yetkisi ve hazır bulunuşu ile bu şecerenin içeriğinin sıbhatine, açıklandığı şekliyle şebâdet etmiştir. Seyyid Ali b. Seyyid Halil b. Seyyid İbrâhim de onu tasdik ederek yüceltmıştır. Bu şekilde şecere metninin içeriğinin sıbhatine, açıklandığı şekliyle onun şebâdeti de sana (yeter). Seyyid Hüseyin b. Seyyid Abdullah b. Muhammed de yetkisi ve hazır bulunuşu ile onu methederek (tasdik etmiştir).

“...Kim Allah'a tevekkül ederse, O (Allah) ona (tevekkül edene) yeter. Muhakkak ki Allah kendi emrini yerine getirip gerçekleştirir. Allah her şey için bir miktar ve ölçü var etmiştir.”¹³⁴ Kim bu Nisbe-i Şerîfe'ye hürmet ederse yüz yirmi dört bin peygambere ikeram ve hürmet etmiş gibi olur. Kim bu menşur-u şerîfi (şecereyi) öper ve onu başının ve gözlerinin üzerine koyarsa (peygamberlere indirilen) yüz dört kitabı¹³⁵ öpmüş gibi olur ki¹³⁶; bunlar(in en kapsamlıları) Hz. Şit, Hz. İdris, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. Davut, Hz. İsa ve Hz. Muhammed aleyhimüsselâma indirilmiştir.

Ezelden ebede bütün hamdler, duâlara icâdet eden ve muvaffakiyet verici olan Allah'a aittir.

Bu Kısım, künyesi “Ebû'l-Hâris” lakabı “Şeybetü'l-Hamd” olan Abdülmuttalib'in nesebidir. Tamamı Abdülmuttalib'in sulbünden olan kardeşlerdir ve on kişidir.¹³⁷

halîfelerinden olan Hârûn er-Reşîd değildir. Nitekim Halîfe Hârûn er-Reşîd Mehdî'nin oğlu ve Ebû Cafer el-Mansûr'un torunudur. Dört mezhep imamından biri olan Ahmed b. Hanbelî'nin hicrî 241/ 855'de vefat ettiği dikkate alındığında, hicrî 193 tarihine denk gelen 24 Mart 809'da vefat eden Halîfe Hârûn er-Reşîd zamanında dört mezhepten de söz edilemeyeceği görülmektedir.

¹³² Tâcu'l-Ârifîn Ebû'l-Vefâ Seyyid Muhammed eş-Şâfi, evliyanın büyüklerinden olup hicrî 417/ 1026 tarihinde doğmuş ve 501/ 1107 tarihinde Bağdat'ta vefat etmiştir.

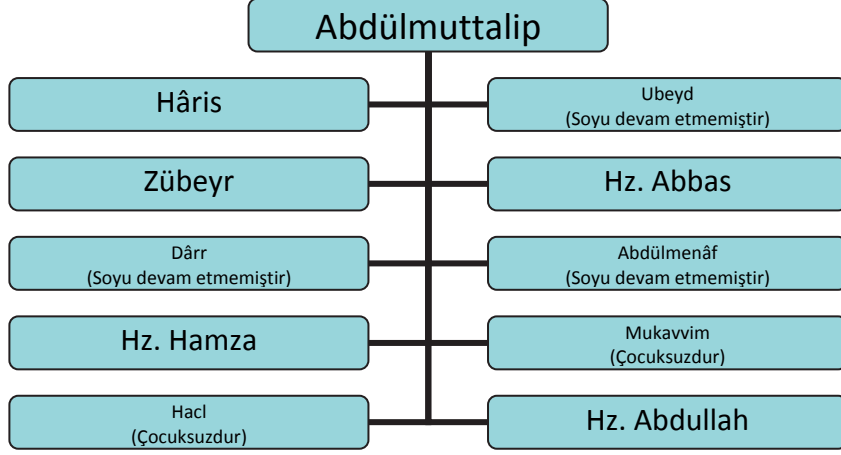
¹³³ Metinde adı geçen Abdullah, Ebû'l-Vefâ'nın torunu olduğuna göre; onun metni kitabet tarihi aşağı yukarı hicrî 530-560 / 1135-1165 arası bir tarihe denk gelmiş olmalıdır.

¹³⁴ Talak, 65/ 3.

¹³⁵ “Yüz dört Kitap” tabiriyle, büyük kitaplar ve suhuf lar kastedilmektedir.

¹³⁶ Şecere metninde geçen ve A Nüshasında nakledilen “من قبل هذه المنشور و وضعه على : راسه و عينه فكانما قبل منة و اربعة كتب الذي...” cümlesi B Nüshasında “من قبل هذه المنشور و اربعة كتب الذي...” : Kim bu şecereyi öper ve onu başına ve gözünün üzerine koyarsa, yüz dört kitabı öpmüş gibidir –ki bu kitaplar...” cümlesi B Nüshasında “من قبل هذه المنشور و اربعة كتب الذي...” : Kim bu şecereyi ve dört kitabı öperse –ki bu kitaplar...” şeklinde geçmektedir. Muhtemelen A Nüshasını istinsah edenler cümlelerin siyak ve sibakına göre aradaki boşluğu tahminen doldurmuştur.

¹³⁷ A Nüshasında bu kısmın içinde, “Bu menşûr Emîrû'l-A'zamü'l-Ekrem adınadır” ve “Esmer (veya Eşmer) b. Şâh Muhammed izzeti dâim olsun” şeklinde iki cümlecik

Hâris'in oğulları: Tuḡeyl, Nadr, Ali, Zeyd, Ubeyd, Üdeyy ve Rebî'.

Zübeyr'in oğulları: Zübeyr, Nadr, Melik.

Hz. Abbas'ın oğulları¹³⁸: Ğâlib, Dabbâk, Hacl, Nadr ve Abdullah (r.a.) (Eğil Emirlerinin soyu "Tercümânü'l-Kur'ân" lakaplı Abdullah'ın oğlu Ali'ye dayanmaktadır.)

Hz. Hamza'nın oğulları: Tâlib, Ca'fer, Kâsım, Melik, Fâdl, Mâlik, Ali.

Hz. Abdullah'ın oğulları: Kâsım ve Hz. Muhammed (sav.)¹³⁹

(Elimizde bulunan şecere metinlerinin ikisi de buraya kadar aynıdır. Dolayısıyla buraya kadar olan kısmın, şecerenin bir nevi çatısı, asıl metni ve değişmez kısmı olduğu anlaşılmaktadır. Bundan sonraki kısımda ise söz konusu şecerenin kimin adına yazıldığı belirtilmektedir.)

A. Nüşbasının Son Kısmı¹⁴⁰:

"Bu menşur-u şerîf, Pir Mansûr oğlu Hacı Hıdır Cemâlüddin oğlu Ahmed Cuma oğlu İbrâhim oğlu Hasan oğlu Muhammed oğlu Ahmed oğlu Ali oğlu

vardır. Ancak bu cümleciklerin konu bütünlüğüyle alakalı olmadığı görülmektedir. Muhtemelen yine müstensih hatası veya istinsahta esas alınan nüshanın yıpranmış olması böyle bir sonucu doğurmuştur.

¹³⁸ Hz. Abbâs'ın oğullarından olan Fadl, Kusem ve Ubeydullah'a şecere metnindeki soy ağacında yer verilmemiştir.

¹³⁹ Şecere metninde üçüncü kuşağa, yani Abdülmuttalib'in oğullarının çocuklarına ait bir kaç isim de yer almıştır. Biz onları burada kaydetmedik.

¹⁴⁰ Bu nüshadaki isim silsilesi Pir Mansûr'da son bulmaktadır.

Mûsa Ahmed oğlu Hacı Ahmed oğlu Seyyid Mustafâ¹⁴¹ adınadır. Allah onları ve Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat'ten olan bütün müminleri bağışlasın. Senin rahmetinle Yâ Erhame'r-Râhimîn (Ey rahmet edicilerin en Merhametlisi)"¹⁴²

B. Nüşbası'nın Son Kısmı¹⁴³:

"Bu menşur-ı şerîfe Ebû'l-Beşer Âdem (a.s.) oğlu Şît¹⁴⁴ (a.s.) oğlu, Enüş oğlu, Kayzâr (veya Kızâr) oğlu Mehlâil oğlu Uhnûh oğlu Müteveşlih oğlu Mâlik oğlu Nûh (a.s.) oğlu Sâm oğlu Erfahşed oğlu Şâih oğlu Âbir oğlu Kâlia oğlu Erva' oğlu Târuh oğlu Âzer oğlu İbrâhim (a.s.) oğlu İsmâil (a.s.) oğlu Kaydâr (veya Kîdâr) oğlu Cemel oğlu Meshâil oğlu Nebt oğlu Esheb oğlu Hemî'a oğlu Elyesa' (a.s.) oğlu Üded oğlu Üdd oğlu Adnân oğlu Sa'd oğlu Nadr oğlu İlyâs oğlu Müdrike oğlu Huzeyme oğlu Kinâne oğlu Kureşş oğlu Nadr Mâlik oğlu Fîhr oğlu Lüeyy oğlu Ka'b oğlu Mürre oğlu Kilâb oğlu Kusayy oğlu Abdümenâf oğlu Hâşim oğlu Abdümttalib oğlu Abbâs (r.a.) oğlu seyyid, âlim, âbid, nebevî ehâdîsin râvîsi Mustafavî ilimlerin vârisi Abdullah oğlu Seyyid Ali oğlu Seyyid Muhammed oğlu Seyyid Ahmed oğlu Seyyid Yusuf Şihâbüddîn oğlu Seyyid Cemâlüddîn oğlu Seyyid Ali oğlu Seyyid Gânim oğlu Seyyid Muhammed oğlu Seyyid Abdurrahman oğlu Seyyid Tâhir oğlu Seyyid Ahmed oğlu Seyyid Hasan el-A'rac oğlu Şeyhu'l-Ebrâr Kâşifu'l-Esrâr Pir Mansûr (rahmetullahi aleyhi rahmeten vâsia) oğlu Pir Mûsa oğlu Pir Bedir oğlu Emir Bulduk oğlu Emir İbrâhim oğlu Emir Muhammed oğlu Emir İsa¹⁴⁵ oğlu Devletşah Bey oğlu Şah Muhammed Bey oğlu İsa¹⁴⁶ Bey oğlu İsfendiyâr Bey oğlu Lala Kâsım Paşa¹⁴⁷ oğlu Murad Bey oğlu Merhum Kâsım Bey oğlu Muhammed Bey oğlu Gazanfer Paşa'nın –Allah onun işlerini dilediği gibi kolaylaştırsın- kardeşi¹⁴⁸ Cafer Paşa oğlu Mümin Bey oğlu Merdan Ali Bey oğlu Kâsım Bey oğlu Hüseyin Paşa¹⁴⁹ adınadır. Allah ona dilediği gibi selâmet versin."

¹⁴¹ Şayet bir istinsah hatası yoksa, metinde geçen "Seyyid Mustafâ", Pir Mansûr'un onuncu göbekten torunudur.

¹⁴² Nüşadaki bu kısmın sol üst köşesinde, sonradan yazıldığı anlaşılan "Mahmûd b. Hacı Hasan (veya Hüseyin)" şeklinde bir not bulunmaktadır.

¹⁴³ Bu Nüşadaki isim silsilesi Âdem (a.s.)'a kadar uzatılmıştır.

¹⁴⁴ "Şîs" şeklinde imlâ edilmiştir.

¹⁴⁵ Metinde sehven "غيبی: Ğaybî" şeklinde imlâ edilen ismin doğrusunun "عیسی : İsa" şeklinde olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim hem ilgili kaynaklar her iki İsa Bey'den de bahsetmekte; hem de atalarının isimlerini sonraki nesillerde yaşatan Eğil Beyleri'nde "Ğaybî" şeklinde bir isim kullanılmamaktadır.

¹⁴⁶ Aynı şekilde sehven "غيبی: Ğaybî" yazılan ismi "عیسی : İsa" olarak kaydettik.

¹⁴⁷ 1535'te vefat ettiği nakledilmektedir.

¹⁴⁸ Gazanfer Paşa ile Cafer Paşa, Muhammed Bey'in oğulları ve Lala Kâsım Paşa'nın torununun torunlarıdır. Cafer Paşa, yaşı küçük olduğu halde II. Selim Han'ın çıkardığı fermanla Eğil Hükümdarı olmuştur. Bkz. Şeref Han, *Şerefnâme*, s. 149.

¹⁴⁹ Hüseyin Paşa, on sekizinci yüzyılın ilk yarısında, muhtemelen 1740'lı yıllarda vefat etmiştir. Bkz. Aydın, *Diyarbakır-Eğil Hükümdarları Tarihi*, s. 117.

Sonuç ve Değerlendirme

Eğil bölgesine Hakkâri tarafından gelerek yerleştiği, Mirdâsî Aşireti ve yöre halkı tarafından manevî mürşid ve lider kabul edildiği anlaşılan Pir Mansûr'un nesli, daha sonra bu manevî liderliği siyasi liderlikle birleştirmiş ve bölgeye hükmetmiştir. Pir Mansûr'un oğlu olan Pir Bedir'in tahminen on birinci yüzyılın sonlarında Eğil Kalesi'ni fethederek Eğil Emirliği'ni kurduğu anlaşılmaktadır. Pir Bedir'in oğlu Emir Bulduk'a izafeten "Buldukânî Emirleri" denen bu nesil asırlar boyunca bölgeyi yönetmiş, Osmanlı Dönemi'nde de yöre halkına idareci olarak tayin edilmiştir. Şeref Han'ın *Şerefnâme* adlı eserinde, yaklaşık on asır önce Eğil yöresinde Türkçe konuşulduğuyla ilgili naklettiği bilgilerin sıhhatine dair geniş ve aydınlatıcı araştırmaların yapılması, Anadolu tarihi açısından büyük önem arz edecektir.

Bütün Eğil Emirleri uzak atalarda birleştiği halde, her bir emirin kendi zamanında kendi adına birer menşur-ı şerîf (şecere/soy ağacı metni) yazdırdığı veya bu menşur-ı şeriflerin bizzat devlet idaresi tarafından yazdırılarak onlara emanet edildiği anlaşılmaktadır. Yazılan bu menşur-ı şerifler, zamanın kadısı/kadıları tarafından Devlet-i Âliyye-i Osmaniye adına resmen tasdik edilip mühürlenmiştir. Bu durum, Osmanlı'nın, yöredeki idarecilerin (Emirler/Beyler) resmî kayıtlarına dikkat ettiği kadar onların nesebî silsilelerinin tespitine de ihtimam gösterdiğinin belirtisidir. Makalede incelemiş olduğumuz iki şecere metninin, bu şekilde yazılmış/yazdırılmış olan birçok menşur-ı şeriften sadece ikisi olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde Eğil Beyleri'nin soyundan gelen geniş sülaleye mensup ailelerde, kendi dedelerinden onlara intikal eden diğer bazı şecere metinlerinin olması da ihtimal dahilindedir.

Şecere metni Pir Mansûr'un ilmi ve manevî yüceliğine dair bir kıssa ile başlamakta ardından Pir Mansûr'un Hz. Abbas'ın soyundan geldiği belirtilerek onun şerefli nesline ve onlara hürmet gösterenlere dua, Allah'a hamd ve Hz. Peygamber'e salât ü selam edilmektedir. Ehl-i Beyt'e mensup Oniki İmam'ın kabirlerinin bulunduğu yerler zikredilerek ardından Pir Mansûr'un Hz. Abbas'a ve ondan Hz. Âdem'e kadar uzanan soy şeceresi daha sonra yine Pir Mansûr'un Hz. Peygamber'e kadar ulaşan manevî silsilesi beyan edilir. (Manevî silsilesinden Seyyid Ebû'l-Vefâ Muhammed el-Hâşimî'nin Pir Mansûr'un mürşidi ve şeyhi olduğu anlaşılmaktadır.) Daha sonra Pir Mansûr'un irşad ettiği ehlullahtan, yetiştirdiği öğrencilerden, müritlerinden ve mensuplarından bahsedilerek evlatlarına vasiyeti beyan edilmiştir. Metin, Abdülmuttalib'in çocuklarını ve torunlarını yani Hz. Peygamber'in ailesini gösteren bir şemayla son bulur. Bu şemanın altında ise resmî belge niteliğinde olan şecere/menşur-ı şerif kimin adına yazılmışsa onun ile Pir Mansûr arasındaki soy silsilesi beyan edilmiştir.

Secere Nüshası-A'nın Giriş Kısmı

Şecere Nüshası-B'nin Giriş Kısmı

Kaynakça

- Eğil Emirleri'ne ait Şecere; A Nüshası (Nedim Konuksever Nüshası)
- Eğil Emirleri'ne ait Şecere; B Nüshası (Nafiz Eğilli Nüshası)
- Abdurrahman Şeref Efendi, *Osmanlı Devleti Tarihi-I*, Yayına hazırlayanlar: Ahmet Demir ve Mehmet Kafkas, Kaynak Yayınları, İzmir 1995.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Güneydoğu Meselesi ve Çözüm Yolları*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1996.
- , *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuk Tablilleri*, I-IX, OAV Yayınları, İstanbul 1991-1996.
- , *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuk Tablilleri/3. Kitap Yavuz Sultan Selim Devri Kanunnameleri*, FEY Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991.
- AYDIN, Nusret, *Diyarbakır-Eğil Hükümdarları Tarihi*, Avesta Yayıncılık, İstanbul 2003.
- , *Diyarbakır ve Mirdasiler Tarihi*, Avesta Yayıncılık, İstanbul 2011.
- Ahmed b. Yahya b. Cabir b. Davud el-Belâzurî (v. 276/892), *Fütûbu'l-Büldân*, Mektebetü'l-Hilâl, Beyrut, 1988.
- BURSEVÎ, İsmail Hakkı b. Mustafâ el-İstanbulî el-Hanefî el-Halvetî (v. 1127/ 1715), *Rûhu'l-Beyân, Dâru'l-Fıkr*, Beyrut tsz. I-X.
- Büyük Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1988.
- DEMİRTAŞ, Feyzullah, *Mirdasi Hükümdarları, Palu ve Eğil Hükümetleri' ve Çermik Beyliği*, Sena Basım, İstanbul 2005.
- DOĞAN, Cabir, "XVI. Yüzyıl Osmanlı İdari Yapısı Altında Kürt Emirlikleri ve Statüleri", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs 2011, Sayı: 23, s. 31-43.
- Ebû'l-Berekât es-Süveydî, Abdullah b. Hüseyin b. Mur'î (v. 1174/ 1760), *en-Nefhatü'l-Miskîyye fî Ribleti'l-Mekkîyye*, Mecmau's-Sekâfî, Abu Dabi 1424/ 2003.
- GÖYÜNÇ, Nejat, "Diyarbakır Beylerbeyliği'nin İlk İdari Taksimatı", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, sayı: 23, İstanbul 1969.
- Hoca Sadettin Efendi, *Tâcu't-Tevârib*, I-V, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.
- İbnü'l-Adîm, Ömer b. Ahmed b. Hibetullah b. Ebî Cerâde el-Ukaylî Kemâlüddîn (v. 660/ 1262), *Zübdetü'l-Haleb fî Tarihi Haleb*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1996.
- İbn Hallikân, Ebû'l-Abbas Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. Ebû Bekir el-Bermekî el-Erbilî (v. 681/ 1282), *Vefeyâtü'l-A'yan ve Enbâu Ebnâi'z-Zaman*, I-VII, thk. İhsan Abbas, Dâru Sâdır, Beyrut tsz.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kureşî el-Basrî ed-Dımaşkî (v. 774/ 1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XIV, thk. Ali Şîrî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1988.
- İmam Nevevî, Ebû zekeriyya Muhyiddîn Yahya b. Şeref (v. 676/ 1277-78), *Tehzîbu'l-Esmâi ve'l-Luğâ*, (I-IV), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, tarihsiz.

- KILIÇ, Orhan, *18. Yüzyıl Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı-Eyalet ve Sancak Tercihati*, Elazığ 1997.
- , "XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması", *Osmanlı*, I-XII, YT Yayınları, Ankara 1988.
- Muhyiddîn el-Hanefî, Abdülkadir b. Muhammed b. Nasrullah el-Kureşî, *el-Cevâhiru'l-Mudyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye*, (I-II), Mir Muhammed Kitabevi, Karâçi, tarihsiz.
- MENTEŞ, Ali, *Diyarbakırlılar Rehberi-III*, İstanbul 1988.
- ÖZOĞLU, Hakan, *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2005.
- Şeref Han, *Şerefnâme / Kürd Tarihi*, çeviri: M. Emin Bozarslan, Deng Yayınları, İstanbul 1998.
- et-Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyub Ebû'l-Kâsım (v. 360/ 971), *el-Mu'cemu'l-Evsat*, (I-X), thk. Târık b. Avdillâh b. Muhammed-Abdülmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî, Dâru'l-Haremeyn, Kâhire tsz.
- et-Tahtâvî, Rifâe Râfî b. Bedevî b. Ali (v. 1290/ 1873-74), *Nihâyetü'l-İcâz fî Sîreti Sâkini Hicâz*, Dâru'z-Zehâir, Kahire, h. 1419.
- ÜNAL, Mehmet Ali, "Diyarbakır'da Osmanlı Hâkimiyetinin ve Diyarbakır Beyliği'nin Kurulması", *I. Uluslararası Oğuzlar'dan Osmanlı'ya Diyarbakır Sempozyumu Bildirileri*, 20-22 Mayıs, Diyarbakır 2004, s. 567-573.
- ÜNER, Mehmet Emin, "Osmanlı Yönetiminin İlk Yıllarında Diyarbakır Eyaleti'nin İdarî Yapılanmasında Sürd Sancağı", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Nisan 2011, Sayı: 191, s. 53-64.
- el-Vâkıdî, Muhammed b. Ömer b. Vâkıd es-Sehmî el-Eslemî (v. 207/823), *Fütûhu's-Şam*, I-II, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.
- Yâkut el-Hamevî, İbn Abdillâh er-Rûmî Şihabuddin Ebû Abdillâh (v. 626/1229), *Mu'cemu'l-Büldân*, I-VII, Dâru's-Sâdır, Beyrut, 1995.
- YILDIZ, İrfan, *Eğil'in Kültürel Mirası*, Diyarbakır Valiliği Kültür Sanat Yayınları:7, Diyarbakır 2012.
- , "Diyarbakır'ın Dicle İlçesi'nde Yeni Tespit Edilen Kültür Varlıkları", *Uluslararası Katılımlı XV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, (19-21 Ekim 2011 Eskişehir), C. II. Anadolu Üniversitesi Basım Evi, Eskişehir, 2012, s. 881-90.